

LUND UNIVERSITY

Alléhandboken

Olsson, Patrik

2005

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Olsson, P. (2005). *Alléhandboken*.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Alléhandboken

Patrik Olsson, Åsa Jakobsson
foto: Moa Karlberg, m fl

*Alléer är viktiga för landskapet, både ur kulturhistorisk- och biologisk synvinkel.
Allén ger landskapet variation och utgör ett tilltalande blickfång.
Allén är ett kulturelement, något som människan har format av det som naturen har skapat.*

Intresset för kulturlandskapet är på topp. En strid ström av tidskrifter och böcker om trädgårdar och vård av gamla hus hittar till bokhyllorna. Men våra alléer är ett ämne som hittills har hamnat mellan ”hyllorna”. Det är något märkligt med tanke på alléns höga natur- och kulturvärden. Kanske har det att göra med det faktum att vi fram till idag har haft svårt att få tag i information? Vi vet att intresset för alléer är mycket stort, inte minst genom Regionmuseet Kristianstads allékurser som sedan 1996 har lockat hundratals alléägare och andra intresserade i Skåne. Miljöstödet, som kom 1996, har också medfört ett ökat intresse för allén. För första gången fick alléägare en ersättning av staten för den skötsel man lägger ned i sin allé.

Med denna bok vill vi lyfta fram och visa på den komplexitet som en allé utgör. För att förstå alléns värden måste man ha ett tvärvetenskapligt perspektiv. Därför kommer vi att behandla naturvärden, kulturhistoria och trädvård, för att sedan väva ihop dessa tre ämnesindelningar. Syftet är i första hand att sammanställa befintlig kunskap om dessa tre viktiga och nödvändiga kunskapsfält kring allén. För dagens alléägare finns det ett fåtal böcker som handlar om alléer. Ingen bok tar upp alla tre ovan nämnda aspekter med samma tyngd.

Under arbetets gång har vi gjort en sammanställning av historiska kartsnitt. En enkät har skickats ut till samtliga personer i Skåne som har sökt miljöstöd för sin allé. Av 758 enkäter har vi fått drygt 300 svar som bildar ett underlag för handboken.

Under mitten av 1990-talet genomförde Vägverket Region Skåne en inventering av samtliga alléer utmed det statliga vägnätet. Våra analyser bygger på befintlig litteratur, Vägverkets inventering, Regionmuseets enkätundersökning, Regionmuseets kartsammanställning av historiska alléer samt kontakter med olika initierade.

Handboken är tydligt avgränsad till Skåne län. Kapitlet om trädvård och biologi gäller även för stora delar av landet. Huvuddragen i det historiska avsnittet kan bidra till förståelse och eftertanke när det gäller det kulturhistoriska värdet även för andra delar av Sverige. Exempel och bilder är nästan uteslutande från Skåne.

Med boken vill vi främst nå ut till enskilda alléägare. Handboken kan dessutom med fördel studeras av andra personer, företag, institutioner och myndigheter som också arbetar med alléer.

Ett stort tack vill vi särskilt rikta till de Gourét Litchfield, Svensk Trädvård & Utbildning AB, för hans kunskaper angående trädvård. Vi hoppas att denna alléhandbok sammanfattar de viktigaste dragen av dagens kunskaper om alléer och de värden som finns i en allé.

Patrik Olsson, författare och redaktör
Åsa Jakobsson, medförfattare

Alléhandboken

© Regionmuseet Kristianstad 2005

Kartor ur allmänt kartmaterial:

© Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

Tryck: Wallin&Dalholm, Lund

Grafisk Form: Fishcamp, Kristianstad

ISBN: 91-972800-8-9

Tack vare bidrag från kampanjen Levande Landskap, Region Skånes Miljövårdsfond samt Regionmuseet Kristianstad, har vi kunnat genomföra arbetet med boken.

Levande Landskap är namnet på en kampanj som riktar sig till lantbrukare eller andra som på något sätt är verksamma inom lantbruket. Bakom projektet står Jordbruksverket, Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet, LRF och länsstyrelserna.

Syftet med Levande Landskap är bland annat att arbeta för att nå det nationella miljömålet ”ett rikt odlingslandskap”. Projektets främsta uppgift är att skapa och fördjupa intresset och motivationen hos lantbrukarna som förvaltar odlingslandskapet.

Två gånger per år delar Region Skånes miljövårdsfond ut medel till projekt som bidrar till att säkerställa riksdagens miljömål. Region Skåne ser också potentialen i att projektet kan bidra till ett kulturlandskap där människan trivs och mår bra. Ofta kan man koppla ett attraktivt kulturlandskap med en god folkhälsa.

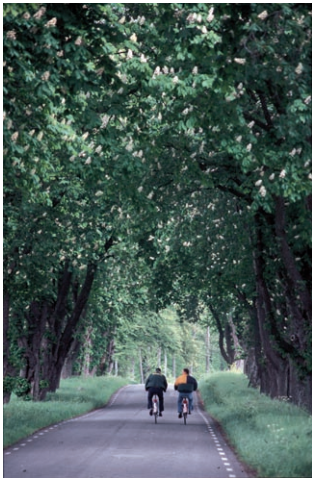
Regionmuseet Kristianstad arbetar med natur- och kulturmiljövård över hela Skåne län. Sedan 1996 har Regionmuseet arbetat aktivt med alléer och resultatet hittills är ett tjugotal allékurser riktade till enskilda markägare, tre allékurser riktade till Vägverket och dess entreprenörer, en skrift om alléns naturvärden samt en utställning om alléer.

Att Regionmuseet ligger bakom alléhandboken är logiskt för en institution som både samlar in och förmedlar kunskap.

Boken är i första hand en sammanfattning av den allékurs som har genomförts framgångsrikt vid ett flertal tillfällen.

*Alléträdens organiska form, inordnade i arkitekturens geometri,
låter osökt det naturliga landskapet övergå i det byggda.*

- P.I. Gustafsson, 1985

Innehållsförteckning

Renässans för allén, sidan 7

Livet i allén, sidan 27

Trädvård, sidan 53

Trädslagsbeskrivning, sidan 67

Positiva exempel och kompromisser, sidan 87

Alléer i Skåne ur ett historiskt perspektiv, sidan 90

Litteraturförteckning, sidan 110

Renässans för allén

I en snabb internationell och historisk översikt kan man konstatera att plantering av träd i linjeräta rader har förekommit sedan lång tid tillbaka. Detta kan exempelvis ses framför gravmonument hos de äldsta kulturerna i Mesopotamien och Egypten. Belägg finns på väggmålningar och reliefer. Romarna planterade träd längs med gator och torg och utmed landsvägar. Ett syfte med den romerska landsvägsallén var att erhålla skugga i den varma sommarsolen vilket säkerligen var välbehövligt för den tungt utrustade armén. Plantering av alléer är ofta förknippat med anläggande och förbättrande av vägnät.

Dagens alléer har knappast blivit inspirerade av romarna och egyptierna, men vi behöver ändå gå bakåt i tiden för att förstå varför alléerna ser ut som de gör.

Självva ordet allé kommer från det franska språkets *allée* (gång) och *aller* (att gå). Ursprunget delas med många andra

trädgårdstermer såsom parterr, fontän med flera. Dessa termer förknippas främst med barocken, men redan under renässansen får anläggandet av alléer en pånyttfödelse. Renässansen har sitt ursprung i 1300-talets Italien, då man åter tar till sig antikens kunskaper och ideal. Den italienske renässansarkitekten Palladio beskriver alléanläggningar på följande sätt: ”Vägar utanför staden bör man göra breda och bekväma och på båda sidor om dem plantera träd, som på sommaren skydda de vägfarande mot solens hetta och med sin grönska vederkvicka deras ögon”.

Palladios byggnadslära från 1570 blev en viktig källa för spridning av renässansens ideal även i norra Europa.

När kom allén till Sverige och Skåne? Kan det ha planterats alléer redan på 1500-talet i samband med de stora omgestaltningarna av gamla borgar och fasta hus till renässansanläggningar vid till exempel Vittskövle och Svenstorp?

Vi behöver blicka tillbaka för att förstå dagens alléer.

Godsen var först

Redan under 1500-talet kan det ha funnits trädader planterade vid större gods i deras park- och trädgårdsliknande anläggningar. Vi kan inte heller bortse från möjligheten att det kan ha funnits kortare infartsalléer. 1600-talet var ett århundrade som präglades av oroligheter och krig. Det är därför möjligt att det planterades fler alléer under 1500-talet än under 1600-talet. Kriegen medförde att omgestaltningarna av äldre gods minskade och få nya gods anlades. Ett noterbart undantag är Maltesholm som anlades under 1630-talet och på en målning från samma tid kan man se trädader i parken.

Det är rimligt att anta att de första alléerna eller trädaderna planterades i parker. Den äldsta utformningen fanns i renässansträdgården och karaktäristiskt för denna stil var att trädgården bildade en egen enhet i anslutning till godset. Trädgården delades in i rätlinjiga kvarter som förstärktes med en eller flera huvudaxlar. Vid dessa gångar planterades träd i enkla eller dubbla rader. I de äldsta renässansträdgårdarna fanns även en nyttoaspekt, med till exempel fruktträd.

Efter renässansen kom barocken. Barockträdgården band också samman trädgårdens olika delar, men till skillnad från renässansträdgården fanns här en tydlig koppling till huvudbyggnaden. De linjeräta gångarna, dammarna och kanalerna förstärktes och bands samman med hjälp av trädader. Huvudbyggnaden ingick som en självklar centralpunkt. Nyttoaspekten försvann och trädaderna formklippes och tuktades eller planterades så att de bildade lövgångar. Avenbok och lind var vanliga trädslag.

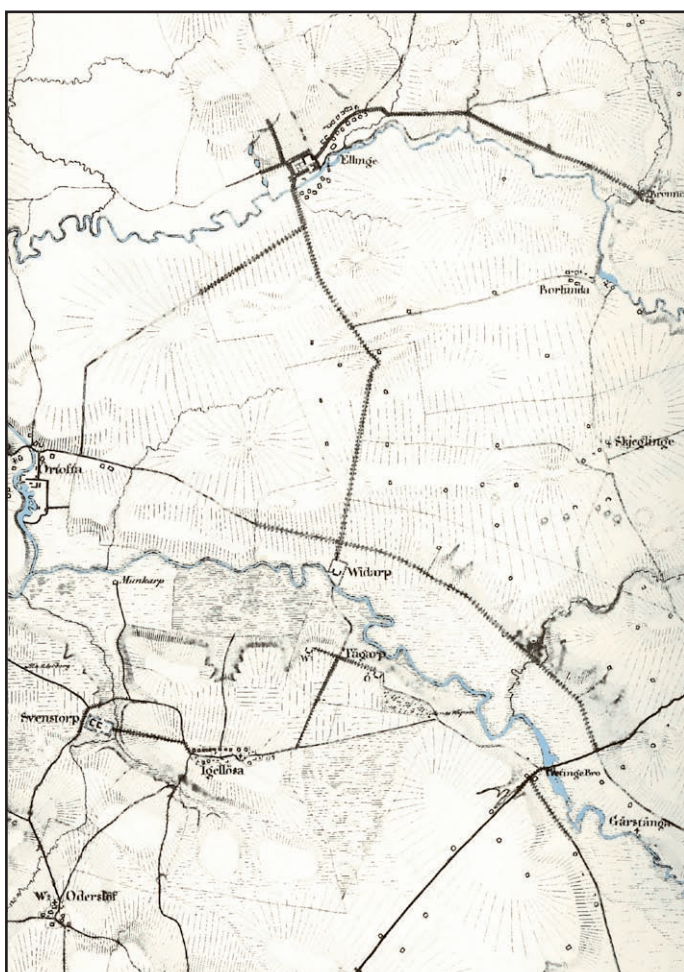
Inspirationen hämtades från slott och herresäten i Europa, framförallt Frankrike. I Frankrike inföll höjdpunkten inom den barocka trädgårdskonsten under 1600-talet. Anläggningarnas prakt och storlek slog ut allt annat som tidigare existerat. Ytan i parken i Versailles uppgick till hela femhundra hektar med en tre kilometer lång centralaxel. De skånska godsen var aldrig i närheten av detta överflöd i lyx, men många imponerande parker och trädgårdar anlades i fransk stil.

Avenboksallén vid Skeinge säteri i norra Skåne är ett av få exempel på en formklippt allé.

En av alléns syften är att ge resenären skugga under varma, soliga dagar. Detta har under lång tid haft stor betydelse och än idag är det behagligt att komma från den heta solen in i alléns sköna skugga.

→ På den skånska rekognoseringskartan från 1812-1820 ser vi resultatet av 1700-talets alléexpansion. Alléerna vid Ellinge och Widarp har flera mälpunkter som syns tydligt på kartan till exempel gränser. Ungefärlig skala 1:60 000.

Den formklippta allén med ursprung i barock- och renässanssträdgård har överlevt på några få platser. Allén som leder besökaren från allfartsvägen in till huvudbyggnaden på Skeinge säteri i norra Skåne, är tydligt influerad av tidigare ideal att formklippa allén. Ett annat exempel är den så kallade kyrkoallén vid Övedskloster.

Det stora uppsvinget för alléplanteringar utmed vägarna i Skåne sker under 1700-talet. Alléer i parker och längs med landsvägar anlades i en omfattning som aldrig tidigare skådats. Därmed tog allén ett ordentligt steg ut i kulturlandskapet. Godsen började manifesteras sin makt och prakt

med hjälp av alléer. Vägssystemet lades ofta om och snöröta vägar med alléer anlades. Alléerna börjar ofta vid strategiska punkter som godsets gräns vid en bäck, byagräns eller en viktig byggnad inom godset domän, till exempel kyrkan eller kvarnen.

Under 1800-talet fortsatte godsen att förändra landskapet genom att exempelvis lägga ned arrendegårdar och uppföra större gårdar, så kallade plattgårdar. Vid plattgårdarna anlades alléer utmed uppfartsvägar, som länkar mellan plattgårdar och även från plattgård till navet i hela verksamheten - huvudgården.

Trädslagen vid godsen valdes dels utifrån gestaltning, dels utifrån ett praktiskt och funktionellt tänkande. Gestaltningen var viktigast närmast godset. Utmed landsvägarna till godset tog man hänsyn till markförhållanden som rådde vid vägen och vilka träd som växte i trakten.

Båda varianterna finns vid Övedskloster. Här planterades man en parklindallé på 1770-talet, vid en stensatt väg som delvis ligger tio meter ovan mark. Lindarna importerades från Holland och planterades i ektunnor. Allén är belägen i godsmiljön med slott, park, trädgård, kyrka, stensatta vägar och kanaler. Här var det ett enhetligt trädslag som gällde. Allén har dessutom varit beskuren på två och en halv meters höjd för att erhålla en viss form. Denna allé är planterad helt enligt sin tids ideal och är en arkitektonisk byggsten långt från naturens givna villkor.

Vid Övedskloster finns också flera landsvägsalléer. Ett exempel är den allé som binder samman änkesättet Tulllesbo med Övedskloster. Även denna allé anlades på 1770-talet, men med olika trädslag beroende på markförhållanden och trädtilgång i trakten. Här var det en blandallé med poppel, ask och parklind.

Närmast Tulllesbo återfinns vi parklinden som även här är beskuren på två och en halv meters höjd.

Från 1600-talet till 1800-talet var avenbok, lind, kastanj, lönn, ask och alm de vanligaste trädslagen i godsmiljön. Utmed landsvägarna till godsen var alla dessa trädslag vanliga, förutom avenbok som hörde hemma i parken. Oftast användes flera trädslag i landsvägsalléerna, så kallade bland-

alléer. Närmast godset samt i parken användes ett enda trädslag, så kallade enartsalléer. Trädslagen skulle harmoniera med godsmiljön i övrigt och träden tuktades därför i godsets närhet. Längre bort från godsmiljön fick träden i högre grad växa fritt och behålla sina naturgivna förutsättningar.

Än idag är blandallén den vanligaste alléformen utmed landsvägarna, trots att den sedan 1800-talets andra hälft till stor del ersatts av enartsalléer. Här har trender styrt vilket trädslag som varit på modet. Några exempel på detta är almen som dominerar under 1800-talet. 1920 till 1940 får oxeln ett visst genomslag och på 1990-talet används i första hand lind.

Landsvägsalléerna hade även praktiska syften, som att skänka den vägfarande skugga på sommaren och förmedla en känsla av att färdas i ett lövvalv. Landsvägarna var inte lika breda förr som de är nu, vilket innebar att det var enkelt att med ett flertal olika trädslag skapa detta lövvalv. Det finns exempel på bredare landsvägar och där alm var ett populärt trädslag tack vare sina breda kronor och uppåtväxande grenar.

Andra viktiga praktiska syften med landsvägsallén är knutna till vädret i form av en möjlighet att se vägen vid

Jorddrift och sandflykt är än idag ett problem vid lätta jordar. På 1700-talet var problemet oerhört mycket större och en av de främsta anledningarna till att de skånska pilevallarna och pilalléerna planterades.

→ Infartsvägen till Landskrona med hamlad pilallé och gatsten, 1950-tal.

snöstorm, sand- och jordflykt, dimma samt vid översvämning. Flera av dessa praktiska syften har vi nytta av än idag. Det som framförallt skiljer dagens landskap från 1700-talets, är den risk för stora översvämningar som fanns då och som i princip inte existerar idag.

Landsvägsalléer

Godsen i Skåne har varit föregångare när det gäller anläggande av alléer. Alléerna är frivilligt anlagda av godsen för att i huvudsak manifestera makt och rikedom. Det har dock funnits och finns än idag, ett flertal alléer utmed våra landsvägar som inte har någon koppling till godsen. Det gäller dels infartsalléer till städer samt alléer planterade av bönder, från början under tvång av staten.

Infartsalléer

Alléer som leder den vägfarande in till staden och även alléer som leder mellan städer har funnits sedan 1700-talet. Alléerna in till Landskrona är ett exempel. En annan betydelsefull allé låg mellan garnisonsstaden Kristianstad och krutbruket i Torsebro, en sträcka på drygt tio kilometer.

Trädslagen vid infartsalléerna har varierat över tiden. Vi vet att alm planterades när vägen mellan Lund och Malmö förbättrades på 1850-talet. Det har funnits en pilallé in till Landskrona. En värdefull källa är Gustav Ljunggrens "Atlas öfver Sveriges städer" från mitten på 1800-talet. Tyvärr finns det ingen äldre källa som har sammanfattat städernas infartsalléer.

Under 1700-talet tvingade lagar och förordningar bonden att plantera alléer. Det berodde på den skogsbrist som uppstod under 1600- och 1700-talen i stora delar av Skåne. Bildandet av nya städer som till exempel Kristianstad, större industrietableringar som krutbruket i Torsebro och alunbruket i Andrarum, ett kontinuerligt utnyttjande av skogen till hägnadsmaterial, byggnadsmaterial och pottaskebränning samt ett evigt betande medförde tillsammans att skogen gick tillbaka och övergick till kala ljunghedar med jordflykt som följd.

ÅR 1734 kom en förordning om skogarna i riket. I denna påtalades bland annat följande:

”..de på slättbygden boende eller på skoglöse hemman boende, skola wara förpliktigade, när och omkring sina hus, Gärdeshagar, och utmarck i wissa linier och lundar plantera och nedsättiea Pilar, eller andra träen, såsom Alm, Lind, Lön, Ask med flere, som efter jordmånens beskaffenhet bäst wäxa kunna, hwilket af wederbörande bepröfwes, ther thet sig giöra låter och plats finnes samt them til fullwäxt upfreda och hägna, åtminstone Tolf stycken på whart matlag hwarje åhr, theraf the framdeles i längden, så til löf, som bränsle och wärcke, gagn och understöd hafwa måge. Blifwer sådan plantering, af någon på Slättbygden och Skoglöse hemman boende försummat, och sådant wid husesynen befinnes, tå plichte then för hwart träd han försummat at plantera, wårda och hägna Sex ör S:mt. och wara ändå förbunden utan uppehåll planteringen at fortsättja.”

Förordningen handlar om plantering av lövträd, bland annat i alléer. Några delar av citatet är extra intressanta. ”...som efter jordmånens beskaffenhet bäst wäxa kunna...” Det är viktigt att tänka på jordmånens vilket idag ofta förbises i alléplanteringar. Längre fram i citatet står ”... så til löf, som bränsle och wärcke gagn...”. Det handlar om att på ett lämpligt sätt skaffa fram foder till kreaturen i form av löv och grenar att elda och stängsla med.

Resultatet av förordningen blev skral. De starka byalagen var skeptiska till förändringar. Under slutet av 1730-talet konstaterades att det endast skett ett fåtal planteringar. På flera platser saknades plantmaterial, vilket bidrog till det dåliga resultatet. Förordningen riktade sig framförallt till den skånska slätten. Bäst resultat fick man i godsdominerade bygder där godsen insåg fördelen med trädplanteringar. Godsen hade även makten att påverka bonden. Det var också här som det redan fanns ett plantmaterial i godsens lövskogar.

År 1748 skriver Carl von Linné i Vetenskapsakademins handlingar om nyttan av att plantera en pil vid varje kyrka. Efter tio år skulle pilen ge samtliga byar i varje socken

sticklingar. Ytterligare tio år senare skulle det kunna finnas pilar i mångfald i varje by. 1765 berättade en av Linnés lärjungar, Lidbeck, att pilplanteringen i vångagränserna, åkerrenarna samt vid landsvägarna framskridit positivt och att 192.611 pilträd blivit planterade. Det finns dock motstridiga uppgifter då en A.J. Retzius meddelar följande enligt Physiografiska sällskapets handlingar från år 1776:

”Det är obegripligt att de i Skåne så kallade Söderlänningar vilka äga varken byggnadstimmer, brännved eller slöjdvirke, icke en gång på en del ställen ämne till en tröskslaga, långt ifrån att vara omtänkte på den minsta plantering sätta sig egensinnigt emot och med flit förstöra när något dylikt anlägges...”. Kungörelser om alléplanteringar fortsatte på 1800-talet men klingade så småningom av.

Bonden planterade alléträd utmed de vägsträckor som han var väghållningsskyldig för. Tidsmässigt var detta innan skiftesreformerna när gårdarna vanligen låg tätt i en byklunga och privata vägar fanns inte. Samtidigt som lagen innebar ett tvång för bonden, var det inte enbart negativt eftersom allén markerade vägen vid snö, sand- och jordflykt samt vid översvämningar. Pilen var det trädslag som bonden valde i första hand och det är således från dessa förordningar som pilplanteringarna kommer till stånd. Genom att hamla pilen fick man grenar till virke och stängsel och trädet blev inte särskilt högt. På så vis slapp man den negativa skuggeffekten.

Bondens gårdsallé

Den yngsta varianten av de olika alléer som finns är uppfartsallén till bondens gård. När gårdar flyttats ut från bytomten i samband med skiftesreformerna och det dragits nya, oftast rätlinjiga vägar fanns det en möjlighet att plantera en egen allé längs den nya gårdsuppfarten. Tidigare hade gårdarna oftast legat tätt ihop på en bytomt. Då fanns det inga möjligheter att anlägga en egen privat allé.

Skiftesreformerna slog inte igenom förrän under 1800-talet. Det dröjde till andra halvan av 1800-talet, innan välståndet på gårdarna ökade så mycket att man kunde bygga nya bostadshus, nya uthus och anlägga trädgårdar och alléer.

Det är viktigt att behålla och fortsätta hamling av de skånska pilarna.

Gårdsalléerna var frivilliga alléplanteringar, som liksom godsens alléer ville visa på status. Majoriteten av gårdsalléerna har sitt ursprung från andra halvan av 1800-talet och ett tiotal år in på 1900-talet. Endast ett fåtal gårdsalléer planteras under första halvan av 1800-talet.

Trädslagen i bondens uppfartsallé var i många fall samma som hos adeln. Men det fanns också skillnader som bör noteras. Bonden använde inte lind särskilt ofta utan alm och pil blev karaktärsträd. Almen är ett träd som funnits naturligt vid gårdarna och eftersom det trivdes där planterade man det gärna i allén. Pilen blev också ett karaktärs-

träd, trots att man på 1700-talet blivit påtvingade den. Man upptäckte dess stora fördelar som förmågan att trivas, växa snabbt och tåla hamling. Många andra trädslag i bondens allé hamlades, främst i nordöstra Skåne.

En ny typ av alléträd introducerades under andra halvan av 1800-talet och i början av 1900-talet, då man började plantera fruktträdsalléer, framförallt päron och äpple. Initiativtagare och inspiratörer var i huvudsak Hushållnings-sällskapet och länsträdgårdsmästarna som försökte övertyga bönderna om nyttan med fruktträdsallén. Hushållnings-sällskapet bidrog även med ekonomiskt stöd. Idéerna kring

fruktträdplantering hämtades i huvudsak från Tyskland, där man hade planterat fruktträd utmed vägarna under flera århundraden. Nyttospekten med frukt bärande träd var nog så viktig även i Skåne.

Man skulle kunna tro att fruktträdalléerna planteras där den nya produktionsfruktodlingen trädde fram under andra halvan på 1800-talet, på Österlen, i nordöstra Skåne samt i Båstadstrakten. Så blev inte fallet utan de flesta fruktträdalléer planteras i det sydvästra hörnet av Skåne. Under andra halvan av 1800-talet och framförallt de första årtiondena på 1900-talet planteras över tiotusen fruktträd i alléer. Fruktträdalléer planterades vid både mindre och större gårdar och blev likställda med de stora lövträdalléerna i status.

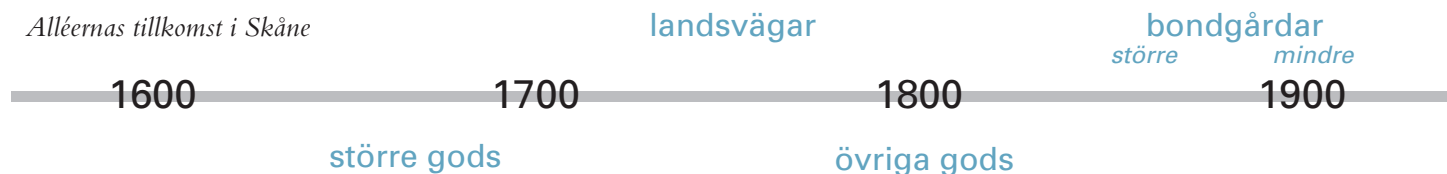
Var kan jag hitta information om min allé?

Om allén är uppförd under 1800- eller 1900-talet kan du snabbt, via kartmaterial, få fram en ungefärlig ålder på allén. När det gäller alléer vid godsens finns det information om godsens byggnader och trädgårdar, men oftast är allén bortglömd. Det betyder att du måste studera arkivhandlingar, till exempel räkenskapsböcker. Först i slutet av 1600-talet dyker det upp källmaterial som är lättare att tolka. Via målningar och skisser kan du få en indikation på om det funnits en allé vid godset. Tyvärr kan du inte alltid lita på dessa källor eftersom de kan vara beställningar från godsherren. Det kunde vara fördelaktigt att ”piffa till” slottsmiljön med en påhittad allé. Det största samlade verket är Erik Dahlbergs ”Suecia Antiqua et hodierna” som visar Sveriges prakt omkring 1680. Här finns ett stort antal gods men även städer och vyer över landskap.

Under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet planteras många alléer vid de utflyttade gårdarna.

→ Fruktträdallén planteras vid många gårdar, framförallt i sydvästra Skåne. Särskilt tilltalande är de under blomningen.

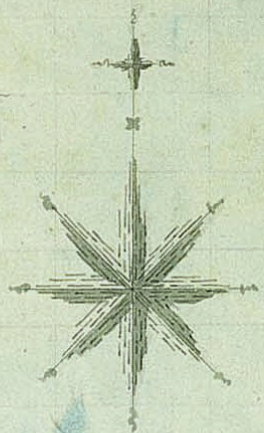

I f ö

S i ö.

gs =

och

Kjaby

S i ö.

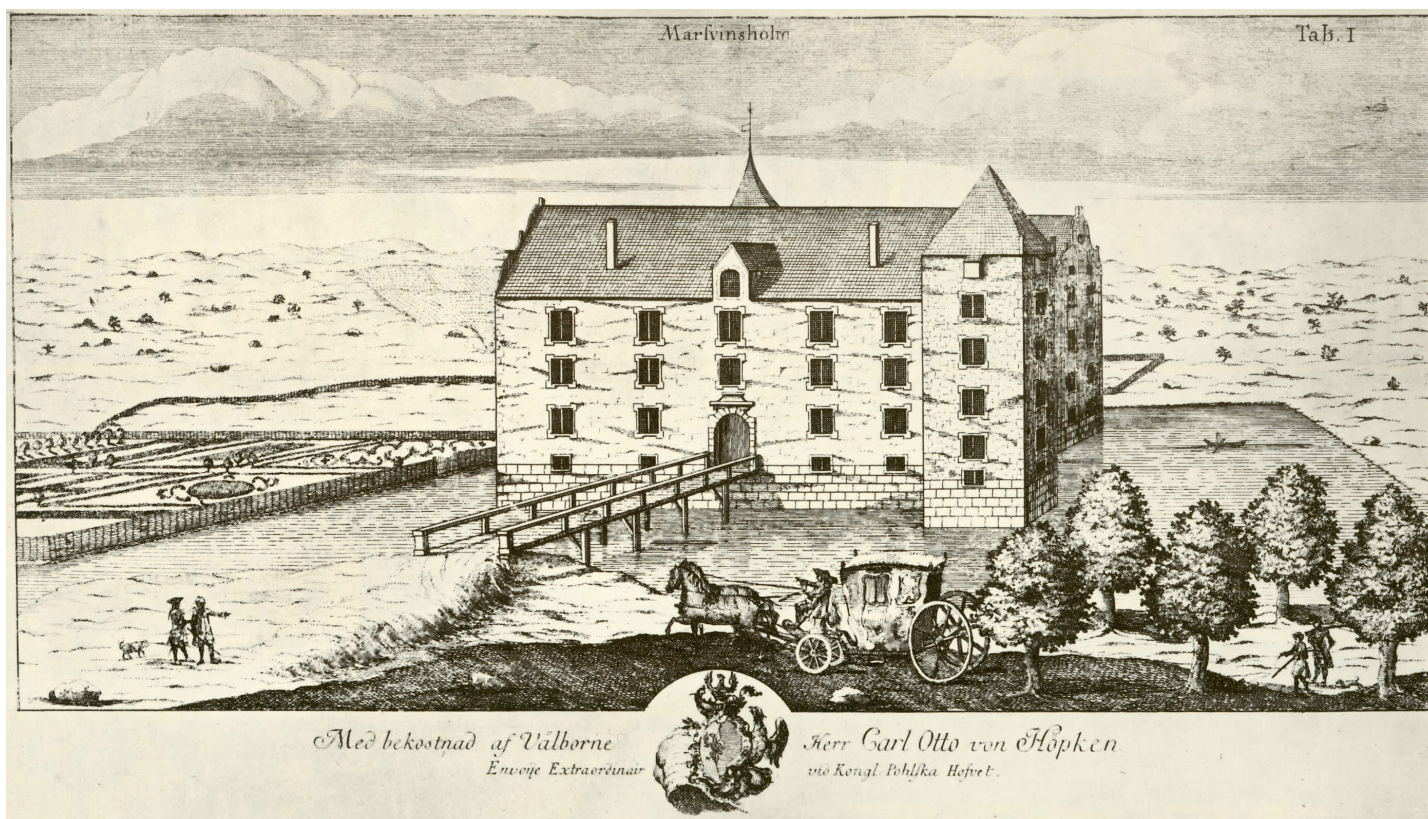
vägen till Christiana

vägen till Tinge 1794

Tinge

Björ

Agor

Ett annat exempel, också det från 1680-talet, är de så kallade "Burman-Fischer prospecter". Här finns flera skånska gods representerade.

Det finns ett flertal reseskildringar över Skånska godsmiljöer från 1700-talet. Den mest kända är "Linnés skånska resa" från år 1749. Där beskriver Linné Marsvinsholms alléer: "... Dessutom sköna alléer av lind, lönn, hästkastanjer och en liten allé av 21 valnöteträn..." Det finns också andra intressanta reseberättelser att ta del av, till exempel

Infartsallé till Marsvinsholms gods, 1680. Om bilden stämmer med verklig-heten har det funnits en infartsallé sedan slottet uppfördes på 1640-talet. Det kan dock vara en försköning. Ur Burman.

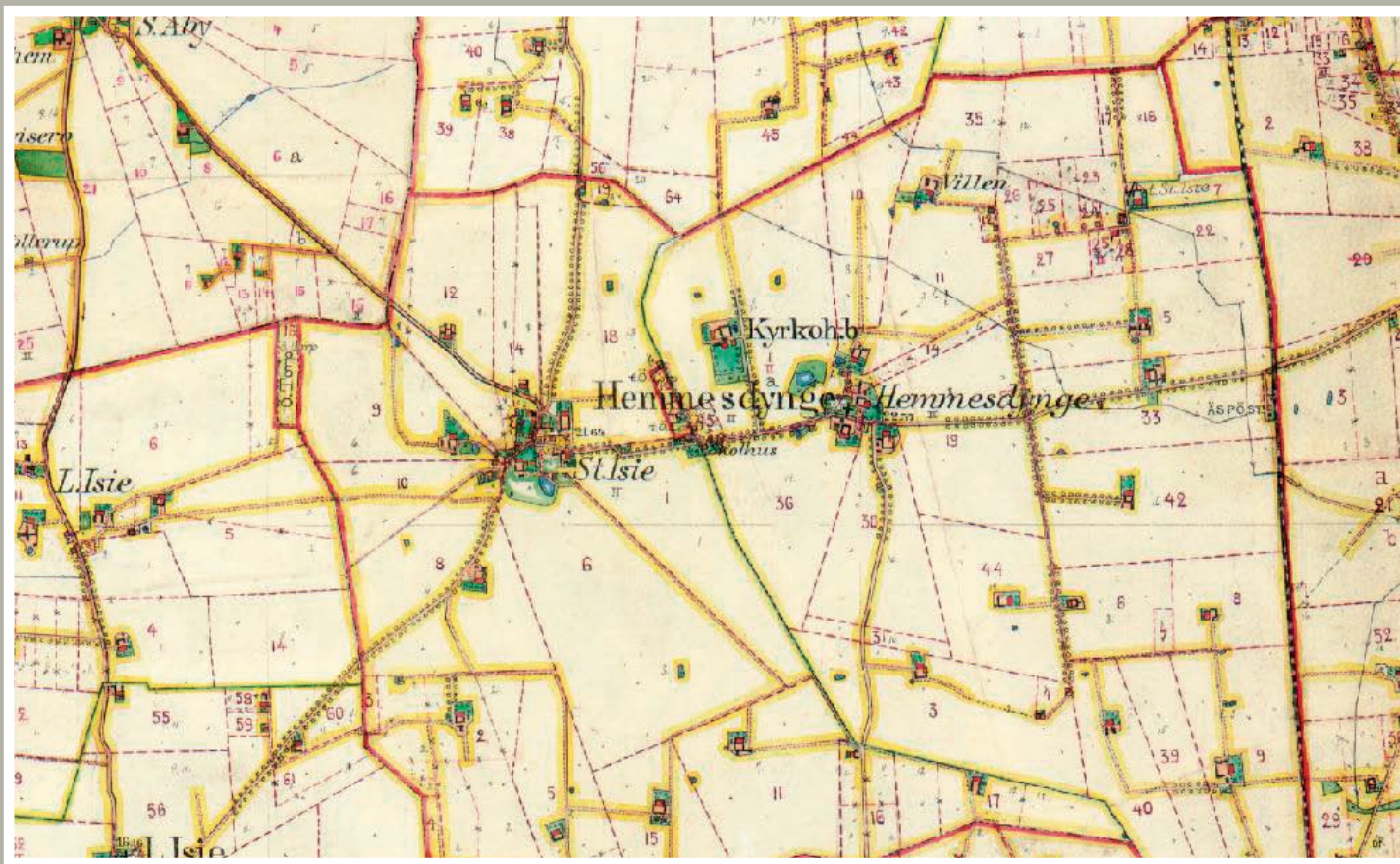
← På en del kartor från 1700-talet finns alléer inritade. Kartan från 1773 över Bäckaskogs Slott i nordöstra Skåne, visar tydligt alléträden.

Abraham Hulper och Anders Tidström. Från slutet av 1700-talet finns en serie små akvareller av Anders Sigfrid Rålamb som visar godsen, ofta med tillhörande alléplanteringar.

Från slutet av 1600-talet börjar det dyka upp kartmaterial där alléer kan vara utmärkta. Det är lantmäterikartor, som framförallt är avsedda för kartering av den nya svenska provinsen och dess tillgångar. Alléer ansågs inte vara några större ekonomiska tillgångar. Därför är de sällan, med några få undantag, utritade.

Trots allt är det värt att studera äldre lantmäterikartor. Godsen har ofta sett till att upprätta kartor där alléer är utmärkta. Ofta handlade det om omgestaltningar av godsets närmiljö inklusive trädgård, park och alléer. I flera fall var det planerade anläggningar, emellanåt mycket omfattande, där resultatet inte alltid blev lika storslaget.

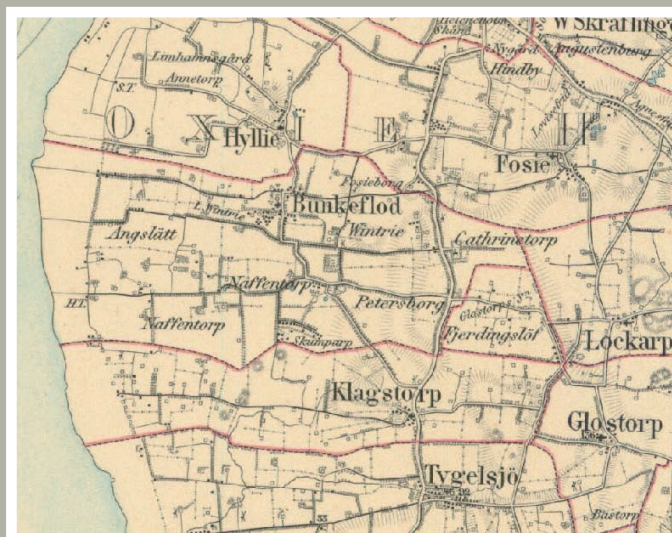

Häradskartan från 1910-15 vid Hemmesdyngge öster om Trelleborg, visar ett flertal alléer till och från byarna och upp till utflyttade gårdar.

Generalstabens topografiska karta från 1860-69 visar efterskifteslandskapet söder om Malmö. Ett myller av pilevallar och alléer präglar landskapet.

← På Skånska rekognoseringskartan från 1812-20 över Övedskloster, har landskapet rätats ut och godsets domäner förstärks med hjälp av ett omfattande allésystem.

träden gifwit wägarna.” Det finns idag exempel på en poppelallé med ett inbördes avstånd på cirka fyra meter mellan träden. Avståndet mellan träden skiljer sig främst beroende på vilket syfte alléträden har haft. Trädslaget verkar spela mindre roll för vilket avstånd man har valt.

Enligt resultaten av Regionmuseets enkätundersökning har de flesta alléer ett avstånd mellan träden på sju till nio meter. Det finns dock en spännvidd från fyra meter upp till femton meter. Historiskt sett har man ofta haft syftet att fort få en allé som bildar en helhet. Då hjälpte naturligtvis kortare avstånd till att snabbt ge en ”allékänsla”.

Rådet blir att plantera med samma avstånd som tidigare. Om inte detta sker, dokumentera avståndet och plantera med sex till tio meters avstånd i en allé som leder upp till en gård eller ett gods. Utmed en landsväg i godsmiljö bör avståndet vara närmare tio meter än sex meter. När det gäller en landsvägsallé är rekommendationen olika beroende på syftet. Är syftet att erhålla skugga skall avståndet naturligtvis inte vara längre än att detta är möjligt. Om det gäller en landsvägsallé med en kulturhistorisk bakgrund som ”påtvingad väghållningsallé” kan avståndet vara över 20 meter.

Ur naturvårdssynpunkt bör man undvika det längsta avståndet mellan träden med tanke på spridningsmöjligheter för växter och djur. Ur trädvårdssynpunkt är det viktigt med stora avstånd eftersom man då ger träden en chans att utvecklas. Det är viktigt att ta med aspekter som form, trädslag och trädets slutliga storlek när man bestämmer avståndet mellan alléträden.

Avstånd mellan träd och väg

Historiskt sett har träden i en gårdsallé planterats relativt nära vägen. Anledningen är att man normalt utgått från det bredaste jordbruksredskapet när man har planterat. Ytterligare en anledning är att man inte velat ta för mycket jordbruksmark i anspråk. Detta har fått till följd att många gårdsalléer är belägna nära vägen. Enligt Regionmuseets enkätundersökning ligger övervägande delen av alléerna mellan noll och en meter från vägen.

När ett stengärde finns längs med uppfarten till en gård är allén nästan alltid placerad mellan väg och stengärde.

→ *Den dubbla dubbelallén är mycket ovanlig. Bilden visar infartsallén till Vrams Gunnarstorp i nordvästra Skåne.*

Stora lövträd utmed landsvägar har ofta planterats på ett avstånd så att nyttan med allén i form av skugga inte har gått förlorad. Alm och ask har kunnat planteras en bit från vägen, medan mindre lövträd planterats närmare. Skillnaden framgår sällan idag eftersom de allmänna vägarna ofta har breddats. När det gäller plantering av pil utmed landsvägarna är de oftast planterade nära vägen.

Rådet blir att plantera inte träden på större avstånd från vägen än att gårdens största maskin kan komma igenom. Om det inte går någon stor och tung trafik till gården planterar man med fördel allén lika nära vägen som den gamla, för att tydligt behålla alléns kulturhistoria. I en landsvägsallé blir rekommendationen olika beroende på syftet. Om landsvägsalléns syfte är att skapa skugga ska alléträden inte planteras längre ifrån vägen än att detta kan uppnås. Om det handlar om visuell ledning kan alléträden planteras längre från vägen och även med större avstånd mellan varandra. Det är viktigt att tydligt bibehålla en kontakt med vägen för att allékänslan inte skall försvinna.

Ur naturvårdssynpunkt är det bättre att plantera träden längre från vägen för djurlivets säkerhet. Ur trädvårdssynpunkt är det positivt att man tar hänsyn till vilka fordon som kommer att färdas på vägen. För träd och trafikanter är det säkrare med allén på ett längre avstånd från vägen.

Allén i samspel med andra kulturhistoriska objekt

I de alléer där det finns ett stengärde, är det oftast placerat utanför allén. Den arkitektoniska helheten eftersträvas. När träden hamnar utanför stengärdet förändras också vägrummet och det ursprungliga syftet med placeringen av allén i förhållande till stengärdet försvinner.

Kulturhistoriskt sett är det därför korrekt att plantera alléträden mellan väg och stengärde. Framförallt är det viktigt att plantera på samma sida om stengärdet som den gamla allén var placerad.

Ur naturvårdssynpunkt kan det vara lämpligt att plantera allén på samma sida som tidigare. Ur trädvårdssynpunkt kan det uppstå problem med påkörningsskador på stammen om alléträden står mellan väg och stengärde. Rotmiljön kan bli sämre och problem med markpackning kan förekomma.

Enkelallé eller dubbelallé

I princip finns två varianter av en allé, enkel eller dubbel. Vanligast är dubbelallén men i vissa trakter dominerar enkelallén. En mycket ovanlig variant är den dubbla dubbelallén, det vill säga två trädrader på vardera sida om vägen. Två dubbla dubbelalléer är kända i Skåne, en vid Kronedals gård utanför Dalby och en vid Vrams Gunnarstorps slott i nordvästra Skåne. Vrams Gunnarstorp är intressant eftersom samtliga äldre alléträd i den yttre allén är popplar. Den kan ursprungligen ha planterats som vindskydd, och fått stå kvar.

Kulturhistoriskt sett bör man utgå från hur allén har sett ut tidigare och välja samma typ när återplantering skall ske. Ibland har det funnits ett klart och tydligt syfte med att plantera enkelt eller dubbelt och förståelsen av detta försvinner när en annorlunda variant väljs. Vid nyplantering: studera alléer i trakten och välj den variant som är karaktäristisk för området där gården är belägen.

Ur naturvårdssynpunkt är det bättre att plantera en enkelallé än ingen alls. Ju fler träd, desto större biologisk mångfald i det öppna kulturlandskapet. Ur trädvårdssynpunkt är det viktigast att ge alléträden bra förutsättningar.

En god idé kan vara att plantera poppel som läskydd. Det skulle säkerligen gynna tillväxten hos det "riktiga" alléträdet. Problem som poppel kan orsaka är skador på rörledningar. Alléträdet bör inte vara ett ljuskrävande träd som kommer att skuggas av poppelträdet.

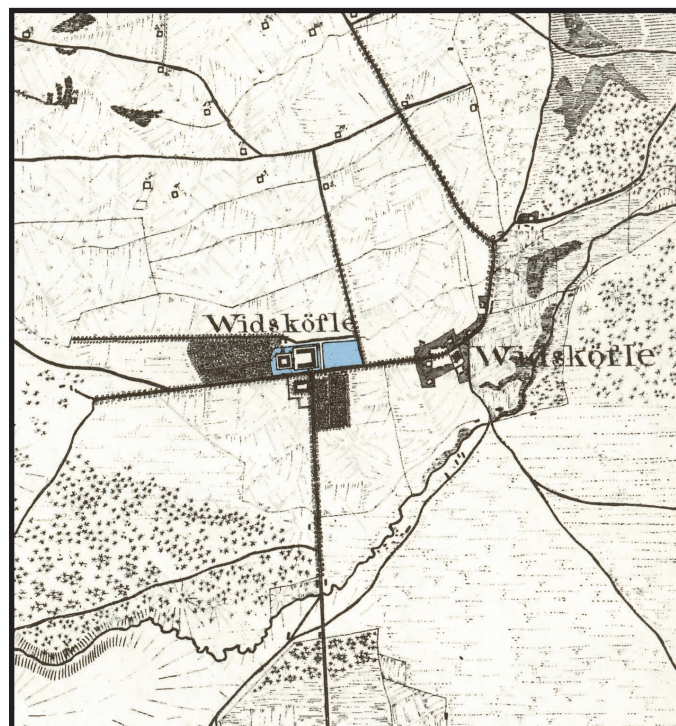
Start och mål

En allé har alltid en start- och en målpunkt. Kulturhistoriskt bör man utgå från den gamla alléns sträckning. Ibland finns det startpunkter som inte syns längre. Det kan vara en kulverterad bäck eller en borttagen gräns. Genom att bibehålla den historiska startpunkten visar man med hjälp av allén tydligt landskapets historia.

Ur naturvårdssynpunkt är det viktigt att bibehålla den äldre sträckningen. Allén fungerar som en spridningskorridor i landskapet mellan olika livsmiljöer. Att knyta samman odlingslandskapets småbiotoper med hjälp av allén, ökar förutsättningar för djur- och växtlivet. Ur trädvårdssynpunkt har sträckningen ingen avgörande betydelse.

Plantera zick-zack

Framförallt i alléer i närheten av huvudbyggnaden i en gårds eller godsmiljö, har alléträden planterats mitt emot varandra. Det finns dock flera exempel på alléer där träden är planterade zick-zack. Rådet blir att dokumentera den gamla allén och plantera likadant. Ur naturvårdssynpunkt har detta ingen avgörande betydelse. Ur trädvårdssynpunkt får trädets krona en bättre möjlighet att utvecklas om man planterar zick-zack.

På Skånska Rekognoseringskartan över Widköfle finns ett flertal alléer inritade. Samtliga har någon form av målpunkt, till exempel ett vattendrag eller en gräns. Ungefärlig skala 1: 30 000.

→ Bilden exemplifierar flera viktiga aspekter att fundera på när man ska montera en ny allé. Skall träden planteras zick-zack? Enkelallé eller dubbelallé? Hur nära vägen ska träden stå? Bilden visar också den variation som allén ger landskapet i form av långsträckta trädrader utmed en väg.

Nästa uppslag: Wanås gods i nordöstra Skåne, 1950-tal (till vänster) och 2004.

Livet i allén

Träd har i alla tider varit till nytta för människan och fascinationen för denna fantastiska organism, med sin enorma växtkraft, finns hos de flesta av oss. Därför faller det sig naturligt att använda träd för att skapa tydliga och gröna vägvisare i landskapet. Men vi glömmer att alléns byggsstenar – träden, är levande och inte formas så lätt. Det går aldrig att i förväg veta hur allén kommer att utvecklas med åren. Vem kunde till exempel ana, att alléer skulle bli en nyckelplats för växter och djur som riskerar att försvinna?

Allén är inte längre enbart något som människan skapat utan också en bostad åt hemlösa och hotade arter. Att ta hand om livet i allén är en angelägen och betydelsefull uppgift. Här ges därför en inblick i denna fantastiska värld tillsammans med råd om hur du på bästa sätt kan värna om livet i din allé.

Människan har alltid haft starka band till träd. De ger skydd, ved att elda med och kanske även mat. Att träden används för att skapa tydliga vägvisare i landskapet är inte svårt att förstå, men man bör inte glömma bort att träd är liv och oavsett var de växer gör de det på sitt eget vis. En allé kan aldrig utvecklas exakt som vi har tänkt oss.

← Alléer är viktiga miljöer där svampar, insekter, mossor, lavar, fåglar, fladdermöss och marklevande djur har en möjlighet att leva och finna skydd. Här har en näva slagit rot i trädets ihälighet.

Historisk översikt

När alléer började planteras fanns det ett bra utbud av gamla grova lövträd i ängar, hagmarker och skogsläntor. Ett stort antal träd hamlades för att dryga ut vinterfodret till djuren, men också för att få ved att elda med eller tillverka hägnader och andra föremål av trä. De träd som gav mest lövfoder var ask, lind och alm. I trakter där de inte fanns användes istället björk, asp och sälg. Bondens landskap erbjöd många utrymmen i solöppna lägen för en mångfald av växter- och djurarter.

I dag är förhållandet tvärtom. Under den tid som alléer har funnits, har människan förändrat landskapet genom nya brukningsmetoder. Gamla träd som står fritt i landska-

pet är inte längre vanliga utan kan betraktas som en bristvara. Den här utvecklingen har skett inom loppet av en förhållandevis kort period. Förändringarna har inneburit att variationen i landskapet som fanns förr är borta. Många livsmiljöer har försvunnit, framförallt i ängs- och hagmarker, men även i skogen. Vägsmiljön, alléernas hemvist, har också förändrats.

Odlingslandskap i omvandling

Det senaste århundradets effektivisering av jordbruket med bland annat sammanslagningar av mindre gårdar till större enheter, har varit ett hot mot det äldre odlingslandskapets kulturspår och de värdefulla träden. Hamling av träd i ängs- och hagmarker har i stort sett upphört eftersom det inte länge finns ett behov av lövfoder. Många naturbetesmarker har dessutom minskat kraftigt eller vuxit igen när små jordbruksenheter har lagts ned. Ängen som var så oerhört viktig förr, förlorade sin funktion när konstgödning, dikning och vallodling togs i bruk. För alléerna var effektiviseringen en baneman i form av att större maskiner kräver bredare brukningsvägar för att komma fram. Jordbruket utvecklas hela tiden och förändringarna fortgår. Ett glädjande trenderbrott är att arealen betad mark i Sverige nu ökar istället för att minska.

I spåren efter det moderna skogsbruket

Under 1900-talets efterkrigstid förändrades även skogsbruket. Användning av skog för utmarksbete och svedjebruk, vilket förr gjorde skogarna glesa med många små gläntor, upphörde i stort sett redan i början av 1900-talet. Bonden plockhög de träd som behövdes, för överlevnaden på gården, i en skog som bestod av flera olika trädslag. Nu är den metoden utbytt mot kalavverkning av stora områden där i regel ett enda trädslag, i en så kallad monokultur, dominerar. Barrskog är den vanligaste skogstypen medan lövträden har missgynnats under en längre tid. Det är nästan inget träd som tillåts att leva sin ålder fullt ut. Alla avverkas i förtid och antalet grova gamla träd i solbelysta lägen samt mängden död ved har minskat kraftigt.

Till det kommer ett myller av skogsbilvägar och en stor mängd kalhyggen som tillsammans skapar ett sönderdelat skogslandskap. Kvarvarande skogar blir till isolerade öar utan kontakt med varandra. Det försvårar spridningen av de växter och djur som lever där.

Det moderna skogsbruket har varit ett hot mot många arter, inte bara de som med tiden funnit en slags ersättningsmiljö i allén. Efter larm om de negativa effekterna för djur och växter har man börjat tänka om så smått. En viss procent av skogen, med höga naturvärden, sparas numera vid avverkning och lövträd anses vara till mer nytta. Man kan dessutom miljöcertifiera sin skog eller ta fram en så kallad grön skogsbruksplan för fastigheten. Det finns även ytterligare åtgärder som tar hänsyn till livet i skogarna.

Träd är hårda – bilar är mjuka?

Alléerna har varit stabila miljöer under den tid när landskapet runt omkring har bytt skepnad. I samband med bilismens genombrott efter andra världskriget förändrades det. De gamla vägarna ansågs för smala och krokiga och alléerna var plötsligt på fel plats. Ett stort antal träd högg ner vid breddning och uträtning. Flera blev lämnade som rester av den gamla vägen, intill den nya. Många grusvägar asfalterades. Hastighetsbegränsningarna på vägarna steg i takt med antalet bilister, vilket innebär ökade risker för trafikanter. Vägförbättringarna har fortsatt in i vår tid och ibland ses träd utmed vägar som farliga objekt. Vägverket planterar ändå nya träd, trots deras nollvision att inga människor ska dödas eller skadas i trafiken. Det ger gott hopp om alléer utmed större vägar även i framtiden.

Alléerna utmed landets vägnät har påverkats mycket av de förändringar som skett i takt med bilismens kraftiga uppgång. Uträtning och breddning av vägar är två åtgärder som har reducerat antalet alléer och alléträd avsevärt. Både bilderna är från vägen mellan Lund och Malmö, tagna med drygt 50-års mellanrum. Idag är de flesta större vägar belagda med asfalt eller annan hård beläggning.

← I det äldre bondelandskapet var hamling av träd en nödvändighet för att få fodret till djuren att räcka över vintern. Där de eftertraktade ädellövträden inte fanns fick man använda sig av andra trädslag, vanligen björk. Björkar blir sällan äldre än 100 år och det finns få spår av hamlade björkar idag. Har man tur att upptäcka en, står den ofta omgiven av igenväxningsvegetation.

Nyttan i landskapet

Träd är betydelsefulla delar av naturen eftersom de hör till de organismer som blir äldst på vår jord. Många av de gamla alléerna är på så vis de äldsta levande inslagen i det odlade landskapet. Närvaron av en allé kan betyda att det kontinuerligt har funnits träd i området under en mycket lång tid. När alléer började planteras tog man plantor från en skog i närheten. Med tiden kan skogen ha försvunnit men allén står kvar, vilket gör allén extra betydelsefull ur ett långtidsperspektiv.

En friväxande alm kan bli mer än 400 år om den får vara frisk, en lind upp till 800 år medan en lönn i bästa fall blir 250 år gammal. De flesta av träden i landets alléer tillåts emellertid inte att leva så länge. Faktorer som vägsäkerhet och städdiver bedöms i de flesta fall som viktigare än att behålla trädet så länge som möjligt.

För växter, insekter och andra djur är allén en fristad i landskapet mellan de odlade fälten. På den fredade ytan kan de leva och utvecklas utan större störningar. Allén fungerar också som en spridningskorridor, för till exempel djur som förflyttar sig mellan grönområden i det öppna landskapet. Den möjligheten är extra viktig i slättbygder där omgivningen nästan enbart består av stora åkerfält och är fattig på naturliga miljöer.

Varför ska vi bevara gamla alléer och alléträd?

De solbelysta och fristående alléträden rymmer unika livsmiljöer. Om de dessutom är gamla och har tjocka stammar med många barkveck och håligheter är de än mer värdefulla. Här lever arter som sedan lång tid tillbaka har utvecklats och specialiserat sig på att leva i denna typ av miljö. Flera av dem kan inte sprida sig någon längre sträcka. För lavar ligger gränsen för spridning av deras sporer redan vid hundra meter. De insekter som inte kan flyga kan få stora svårigheter att flytta till ett annat lämpligt träd om deras boträd huggs ner.

En skog i närheten eller ett nytt alléträd räcker ofta inte för att säkra arternas överlevnad. Ett ersättningsträd måste i de flesta arters fall vara som det tidigare värdrädet gällande träslag, storlek, barktyp, näringstillgång, ljus, klimat och så vidare. Alla dessa krav kan av naturliga skäl inte uppfyllas av ett ungt träd som nyplanteras.

Svårspridda lavar, mossor, tickor och vedlevande insekter är dessutom beroende av att det finns träd tillgängliga under mycket långa tidsperioder för att de skall överleva i området. Det är från de äldre träden som spridning sker av insekter, lavar, svampar och mossor. Avverkar man dem tar man alltså bort möjligheten för att långtidskrävande arter med tiden skall kunna spridas till andra träd.

Arter som inte kan sprida sig långa sträckor, har liten chans att överleva i det långa loppet om ett ensamt träd sparas. Arterna på stammen vid backkrönet har bättre förutsättningar att sprida sig till de kvarvarande äldre alléträden.

→ Alléerna måste skyddas för att behålla en mångfald av arter i odlingslandskapet.

Biotopskyddsområde

Alléer är viktiga inslag i kulturlandskapet där känsliga arter, vars ursprungliga livsmiljöer har försvunnit eller är mycket få, funnit en plats att leva. Sverige har undertecknat FN:s konvention om biologisk mångfald och därmed tagit ett beslut om att så kan det inte fortsätta. För att värna om kvarvarande miljöer infördes biotopskyddsbestämmelserna i naturvårdslagen 1994. Alléer ingår där som ett av flera så kallade biotopskyddsområden. Sedan den 1 januari 1999 finns bestämmelser om biotopskyddsområden i miljöbal-

kens 7 kapitel, Skydd av områden, 11§. Ett biotopskyddsområde är enligt miljöbalken: "ett mindre mark- eller vattenområde som utgör livsmiljö för hotade djur- eller växtarter eller som annars är särskilt skyddsvärt..."

Förutom alléer är även källor med omgivande våtmark, odlingsrösen, pilevallar, småvatten och våtmarker, stenmurar samt åkerholmar biotopskyddsområden. Länsstyrelsen och Skogsvårdsstyrelsen kan dessutom besluta om biotopskydd på ytterligare platser. En utförligare beskrivning av

biotopskyddsområden finns i förordningen om områdes-skydd enligt miljöbalken (1998:1252).

Många ställer sig frågande till varför det finns ett lagstadgat skydd för alléer. Varför ska någon annan lägga sig i vad man vill göra med träd som finns på den egna fastigheten? Har det verkligen någon betydelse om jag tar bort alléträd? Alléträden är levande och ingår därför i naturens ekologiska nätverk som är ett myller av liv där alla trådar i nätet är beroende av varandra. Risken är mycket stor att det finns arter i din allé som tar direkt skada av att träd fälls och tas bort.

”Inom ett biotopskyddsområde får inte bedrivnas verksamhet eller vidtas åtgärder som kan skada naturmiljön.” Ska man utföra ett ingrepp som berör objekt som är biotopskyddade, som skulle kunna förändra livsmiljön och skada växter, djur, insekter eller fåglar, måste Länsstyrelsen först kontaktas för en ansökan om dispens från biotopskyddsbestämmelserna. Man har inte rätt att hugga ner en allé eller enskilda träd utan dispens, oavsett orsak till åtgärden, om det finns risk att naturmiljön skadas.

Om man föreslår och åtar sig att utföra en kompensationsåtgärd, som på annat sätt kan gynna växter och djur inom fastigheten och kan uppväga en del av de naturvärden som går förlorade, kan det underlätta vid utfärdande av dispens. Ett verkligt exempel på detta kommer från en gård där lantbrukaren ville lägga igen en del av ett öppet dike. Lantbrukaren erhöll dispens från biotopskyddsbestämmelserna med villkoret att diket skulle kompenseras med plantering av en allé på uppfartsvägen till gården. En åtgärd vid nedtagning av äldre träd i en allé kan vara att spara de fällda trädstammarna i närheten av allén och då helst i ett soligt läge. I de flesta fall där dispens ges för att ta ner en gammal allé, kanske på grund av almsjuka, måste den ersättas med en ny.

Innan Länsstyrelsen ger dispens från biotopskyddet bör det göras en biologisk bedömning, dels på trädnivå, dels ur landskapsperspektiv. Detta för att vara säker på att värden inte går förlorade som aldrig kommer att kunna ersättas.

Regionmuseets enkätundersökning visar att 58 procent

av de svarande vet att alléer är skyddade enligt lag men 29 procent känner inte till att så är fallet. Det betyder att en tredjedel av de lantbrukare som har en allé på sin fastighet inte känner till biotopskyddsbestämmelserna. 12 procent har inte alls svarat på frågan, vilket kan tolkas som osäkerhet. Det är allvarliga signaler som behöver begrundas och åtgärdas. Mer information och kunskap måste nå ut till lantbrukare om de viktiga biotoper som finns på deras gårdar och hur de ska skötas.

Epifyter undviker konkurrens

Allén är en utsatt plats som får stå emot alla slags väder och vind. Men det öppna läget innebär också att ljustillgången är god, vilket är en viktig faktor för många arter. Ljuset i sin tur bidrar med värme och temperaturskillnaderna mellan trädets solsida och skuggsida under en varm sommardag kan vara stor, ibland mer än trettio grader.

Lavar och mossor som växer på träd kallas med ett gemensamt namn för epifyter, vilket betyder att de lever på en annan växt utan att skada den. Både mossor och lavar är mycket tåliga och kan överleva en lång tids torka, vilket gör att de kan växa på utsatta platser där andra organismer inte kan leva. Detta levnadssätt är ett sätt att få bättre tillgång till ljus och slippa konkurrens från andra växter.

Mossor är en växtgrupp som representerar ett utvecklingsstadium mellan gröna alger och ormbunksväxter. Lavar är en sorts tvillingorganismer, som består av en svampdel och en alg- eller bakteriedel. Varken mossor eller lavar räknas till kärlväxterna eftersom de inte har några kärl som kan ta upp och transportera vatten och näring. De saknar även rötter och måste suga åt sig livsnödvändiga ämnen direkt ur den fukt som finns i luften.

Mossor och lavar växer långsamt, särskilt lavarna. Tillväxten skiljer sig något mellan olika arter men är vanligen bara någon eller några millimeter per år.

I Sverige har ett sjuttioal lavar och ett femtiotal mossor alléträd som sin livsmiljö. Flera arter är hotade och riskerar att försvinna när gamla träd plockas bort och ersätts i snabbare takt än spridning kan ske.

Alléns lavar och mossor kommer från de grova träd som funnits i närheten i ljusöppna lägen på ängar och betesmarker, samt från solitära träd på åkermarker eller i slottsparker och godsmiljöer. Spridningen sker framförallt med hjälp av vindspridda sporer. Studier av lavar har visat att gränsen för spridning av sporer går redan vid hundra meter. Om det inte finns lämpliga träd inom detta avstånd kan ingen spridning ske. Sannolikheten att en spor landar på en trädstam ökar om trädet är äldre och stammen är grov. Det beror på att uppfångningsytan är större hos ett grövre träd än hos ett litet med klen stam. Ett gammalt träd har dessutom haft längre tid på sig att kunna träffas av sporer och är även mer attraktivt för djur som kan ha sporer med sig på kropp och tassar. När en spor har fastnat på ett träd gäller det att barkstruktur och barkinnehåll är gynnsamt för att just denna spor ska kunna gro.

Lavar och mossor på träd är viktiga som skydd och bomaterial för många fåglar och insekter. Några fågelarter använder dem även som förvaringsplats för frön och annan föda. Av insekterna finns det vissa som lägger sina ägg bland lavarna på trädet medan andra utnyttjar lavar som föda. En vanlig missuppfattning är att lavar och mossor kan gömma skadeinsekter och därför skrapar man bort dem, särskilt på fruktträd. Det behöver man inte göra eftersom förekomst av skadeinsekter också innebär att det finns rovinsekter som lever av dem. Om man skrapar på barken kan trädet skadas.

Allélav växer gärna på alléträd, vilket hörs på namnet. Något av det viktigaste för laven är att trädet står öppet så att barken nås av solens värmande strålar.

Kyrkogårdslav växer både på träd vid kyrkogårdar och i alléer. Där drar den nytta av det damm som virvlar upp från grusvägar och grusgångar. I dammet finns näring som laven behöver för att leva.

Allémossa är kanske den vanligaste mossan man kan hitta i en allé. Den kallas även ekorrsvansmossa eftersom den vid torrt väder ser ut att ha små ekorrsvansar.

Damm är viktig näring

Flera lavar och mossor är beroende av näring. Denna näringstillförsel kan ske i form av uppvirvlande damm från grusvägar, åkrar och betesmarker. Därför är alléer utmed grusvägar i odlingslandskapet en bra växtplats för näringsgynnade arter.

De senaste åttio åren har många vägar i Sverige fått en beläggning med ett hårdare material än grus. Det påverkar också lavar och mossor i allén eftersom mängden uppvirvlande damm minskar drastiskt. Vad som exakt har skett med mossor och lavar på alléträd utmed de asfalterade vägarna har inte undersökts hittills, men antagligen har de påverkats och minskat. Vissa kan till och med ha försvunnit helt och hållet.

Barkens kemiska sammansättning hos de olika trädslagen har betydelse för lavar och mossor. Den innehåller nämligen olika ämnen beroende på trädslag. Det innebär att bark kan vara mer eller mindre sur eller basisk hos de olika trädslagen. Träd med basisk bark, där pH-värdet är större än 5, som hos alm, ask och lönn kallas för rikbarks-träd eftersom barken är näringsrik och fungerar som växtplats för ett stort antal olika lavar. Fattigbarksträd är träd med ett pH-värde som ligger runt 3,5 till 4 och dessa har mindre lavpåväxt. Exempel på sådana träd är björk och al. Vissa träd har varken rikbark eller fattigbark utan hamnar någonstans mitt emellan på skalan. Exempel på sådana är lind, ek, rönn och hästkastanj.

De olika trädslagens bark har en skiftande förmåga att ta åt sig dammpartiklar. Skrovlig och porös bark samlar upp mer damm än slät bark och är därför mer rik på lavar och mossor.

Bark har också en varierande förmåga att hålla kvar vatten, vilket spelar roll för epifyter. Barken förändras dessutom med trädets ålder och då kan det hända att även lavfloran förändras. Ett exempel på det är fattigbarksträdet björk som kan bli växtplats åt viktiga signalarter om trädet får leva länge. För vissa arter är det en förutsättning att träden har uppnått en viss ålder och barkstruktur för att de överhuvudtaget skall kunna etablera sig.

Somliga träd växer så fort att barken flagnar av, exempelvis kastanj. De är inte en bra plats att växa på och där hittar man inte heller särskilt många lavar eller mossor. Det är inte enbart på stammen som det finns epifytiska lavar och mossor. Hela trädet med sin bark och sina grenar är möjliga växtplatser. Lavar kan till och med växa på blad, vilket kan tyckas förvånande, men det upptäcktes redan 1823 av den kände forskaren Elias Fries, även kallad mykologins fader.

Många lavar och mossor är känsliga för luftföroreningar och kan därför användas som ett mått på luftens kvalitet. Är den förorenad med mycket sura ämnen som till exempel svavel-dioxid, överlever inte de känsligaste arterna. I större städer syns det tydligt på träd där stammarna ofta är helt kala.

En rikbarksstam har bark som är porös och basisk. Det är en miljö som passar de näringsgynnade lavarna. Ask och lönn är två exempel på trädslag med rikbark.

→ *Det damm som bildas på grusvägar spelar en viktig roll för flera arter i allén. Dammets innehåller näring som lavar och mossor är beroende av. När grusvägar beläggs med annat material missgynnas dessa näringsgynnade arter.*

Svampar - en del av den ekologiska väven

Ett träd som skadas genom att grenar bryts eller sågas av så att det blir en öppning i barken, kommer ganska snart att kolonieras av svampar. Svampsporer som sprids med vindar och djur finns överallt, men behöver blottlagd ved för att kunna börja växa. Eftersom nästan alla alléträd beskärs, finns det många möjliga växtplatser för vedsvampar i alléer. De flesta av dem växer på ek, ask, bok, alm, björk, oxel och pil.

Vad gör svamparna i träden? De livnär sig på veden genom att bryta ner vedmassan så att näringsämnen frigörs. Denna nedbrytning, även kallad röta, gör att andra organismer kan få tillgång till näring som annars hade varit oåtkomlig.

Vissa svampsorter bryter bara ner lignin, en slags byggsten i träd som bland annat gör att de kan växa sig så höga. Denna typ av svampar lämnar en vit trämassa av cellulosa efter sig. Andra svampar lever enbart av cellulosa och kvar blir då istället en brun trämassa bestående av lignin. Om båda svampsorterna växer på ett och samma träd kommer det slutligen inte att finnas någonting kvar av trädet. Svaveltickan är ett exempel på en brunrötesvamp som lever av cellulosa och endast lämnar bruna rester av lignin kvar. Fnösktickan är däremot en svamp som kan livnära sig på både cellulosa och lignin.

Tickor är parasiter som lever på träd. De kan i sin tur bli boplats åt speciella insekter. Insekter blir mat åt fåglar och därför är dessa svampar indirekt viktiga för dem. Generellt sett har gamla träd, som är mer än hundra år, fler tickor än unga träd. När man tar bort äldre träd i alléer, hotas tickorna och andra vedsvampar eftersom deras växtplats försvinner. Det påverkar i sin tur en hel näringskedja, eftersom svamparnas närvaro och levnadssätt är en absolut förutsättning för att många trädberoende insekter, fåglar och andra smådjur ska kunna leva.

Är svampar enbart till problem för träden? Nej, tack vare samverkan med marksvampars rottrådar i jorden, så kallad mykorrhiza, får träden tillgång till vatten och nödvändiga näringsalter. Svamparna får i sin tur kolhydrater i utbyte av trädet.

Svampar är mycket viktiga som nedbrytare av organiskt material och utan dem skulle den ekologiska väven i naturen inte fungera. Allt dött material skulle istället samlas på hög och aldrig försvinna.

Svaveltickan lever främst på levande stammar hos olika lövträd. Där orsakar den röta som leder till ihålligheter i stammen. Den skapar bra förutsättningar för många insekter men skadar trädet på sikt. Svampangrepp på träd sker kontinuerligt i naturen och är svåra att undvika. Att ta bort svampen gör ingen nytta. Om beskärning sker på rätt sätt och vid rätt tidpunkt minskar risken för att svampar får fäste i trädet.

→ Ormhalslåndan är en rovinsekt som gör nytta åt människan. I Sverige finns det fyra arter. De lägger sina larver under barken på levande träd. Larverna lever av insekter som ofta är skadegörare på skogsträd. Den vuxna insekten äter främst bladlös.

→ Mulm är en oerhört viktig del av äldre träd när det gäller insekter. Den bildas inuti trädstammar som har angripits av svamp, ofta efter en felaktig beskärning. Mulm består av trämjöl, spån och förmultnande löv som med tiden blandas med rester av gamla fågelbon, spillning och annat. Mulmen håller en temperatur som är nödvändig för insekters överlevnad.

Ett träd har plats för många insekter

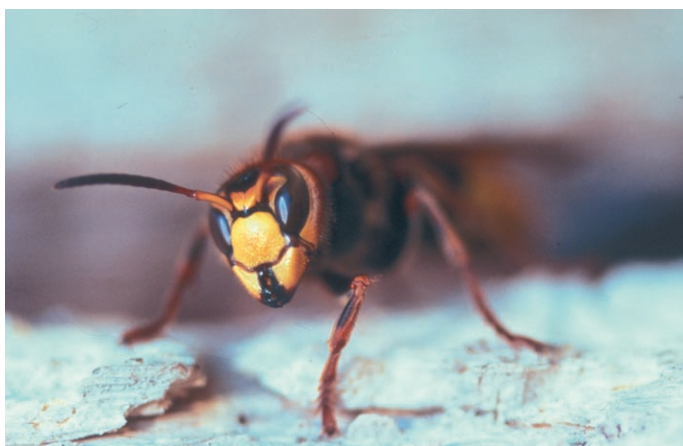
Alléer är viktiga miljöer för många insekter. Det beror främst på att trädstammarna är solbelysta, vilket värmer barken. Det är viktigt för de insekter som genomgår flera stadier, larv-puppa-insekt, under sin livstid. Bekärningen av alléträd har också betydelse eftersom den sätter igång olika processer i trädet, som med tiden bildar lämpliga insektsmiljöer i form av rötad ved, savläckande träd och håligheter.

I Sverige finns det drygt 25 000 olika insektsarter. Många av dem är beroende av träd för att leva. Vanliga insekter i träd och alléer är fjärilar, myggor, myror, bin, getingar, humlor och sist men inte minst bark- och vedinsekter.

En del insekter spenderar hela livet i träd och vissa av dem under flera generationer, medan andra håller till där endast en begränsad period, till exempel under larvstadiet. En generell regel är att ju äldre trädet blir desto mer attraktivt är det. Solbelysta döende och döda träd föredras av flest insekter och den levande veden hos friska träd nyttjas nästan bara av insektslarver hos vissa arter. Exempel på sådana är glasvingel larver och träfjärilslarver, vivlar samt larver av långhorningar, som till exempel myskbockslarver. Insekterna lever i de döda träden till det att all bark och vedartade delar har brutits ner. Så länge det finns någon del kvar av ett träd, vare sig det är rötter, stam eller grenar, så finns det utrymme för insekter. De olika arterna är specialiserade på skilda delar av trädet. Med tiden kommer det nya arter till trädet som är beroende av att andra nedbrytare har bearbetat trädet först så att innehåll och struktur har rätt konsistens. Trädmaterialet genomgår på så vis olika nedbrytningsstadier. Insekterna är i sin tur viktiga som mat åt fåglar och andra mindre djur. Därför är det viktigt att man överväger möjligheten att låta döda alléträd få stå kvar i allén.

De håligheter som finns i träd, beror på röta. Röta startas av svamp som kan få fäste på ved som blottlagts. Svampen bryter ned den angripna veden och mulm bildas under tiden som håligheten blir större och större. Mulm är en smulig torvliknande massa bestående av trämjöl, spån och

förmultnande löv från trädet, som med tiden blandas med rester av gamla fågelbon, spillning och annat. I mulmen är det varmt och fuktigt, vilket är en förutsättning för de insekter som lever där. Själva mulmen fungerar även som föda för de insekter som kallas nedbrytare.

Av Sveriges cirka trettio arter humlor är det flera som bygger sina bon i ihåliga träd. Drottningen är ensam om att övervintra och hon letar upp en boplats, ibland redan i mars månad. Först behöver humlehonan energi och det hittar hon i form av pollen och nektar hos tidigt blommande växter, träd och buskar. Släktet videväxter, där sälg och pil ingår, är särskilt viktiga eftersom flera av dem blommar redan i april. Humletungans längd är avgörande för val av blomma, medan blomfärgen har mindre betydelse. En del humlor kan få tag i nektar även om deras tunga är för kort. De biter sig helt enkelt in genom de blad som gömmer nektarn.

Bålgetingar har också sin naturliga boplats i träd med håligheter och de påminner mycket om humlorna i sitt sätt att leva. Drottningen som föddes föregående säsong övervintrar i marken eller i ruttan ved. På våren börjar hon med att leta efter en bra boplats och lever under tiden av trädsav och nektar. Hon bygger ett litet bo och kläcker fram samt föder upp cirka tio arbetare. Sedan stannar hon kvar i boet för att lägga ägg ända fram till hösten då hon dör. Material till boet består främst av träfibrer som tas från murken ved. Fibrerna skrapas av från byggnader, telefonstolpar, träd och andra vedkällor som finns i närheten av boplatsen. Fibrerna blandas med saliv och tuggas till en boll med hjälp av de så kallade mandiblerna, det vill säga överkäkarna. På så vis mjukas träfibrerna upp och blir till en klabbig massa som kan klistras fast på det växande boet. Fibermassan sprider bålgetingen ut på boet med hjälp av mandiblerna och benen. När det torkat har ytskiktet blivit som papper. I augusti till september är det inte ovanligt att det finns mellan fyrahundra och sjuhundra bålgetingar i boet, som kan byggas mer än en halvmeter högt.

Invånarna i ett stort bålgetingbo kan samla in tusentals insekter under en dag på ett avstånd upp till 1 500 meter från boet. Det är ungefär lika många insekter som fångas

som mat åt fågelungar i fem till sex småfågelbon. Många av de insamlade insekterna är skadegörare och de minskar i området tack vare bålgetingarna. Det är en bra anledning till att vara rädd om bålgetingbon. Bålgetingar är fredliga och angriper inte människor annat än i ovanliga fall. Ett bålgetingbo används bara under en säsong.

Tvestjärtar kan också trivas i alléträd. Man skulle kunna kalla dem för trädets renhållningsarbetare, eftersom de äter organiska rester i trädet. Samtidigt bryts delar av det organiska materialet ned och kan komma mindre insekter till godo. Insekter och andra små organismer är, precis som svamparna, viktiga nedbrytare i naturens ekologiska väv. De gör att det organiska avfallet bryts ner och sedan på nytt kan användas av alla levande varelser.

Barkens struktur och sammansättning är betydelsefull för de olika insekterna. Den kan innehålla sprickor med olika djup där insekter söker mat och skydd mot torka, kyla, värme och fiender. En barkspricka är aldrig den andra lik. Därför erbjuder träd med barksprickor flera olika typer av så kallade mikromiljöer, som har ett helt annat klimat än det som finns på träd med slät bark. En av de viktigare skillnaderna mellan slät och sprickig bark är att den veckade barken kan behålla mer skugga och fukt än slät bark.

Barken är uppbyggd på olika sätt hos skilda trädslag. Vissa trädslag är därför mer fördelaktiga för insekter än andra. Några insekter är bara knutna till ett enda trädslag medan andra kan leva på flera olika slags träd.

Innanför barken ligger kambiet – ett skikt i trädet där näringstransporterna till rotsystemet äger rum. Många insekter gnager sig dit för att få del av näringen. De som lever av cellulosa äter sig ända in i trädets kärna. Cellu-

← *Steklar, som bålgetingar och humlor, bygger gärna bon i ihåliga träd. Material till bobygget fås från murken ved som bearbetas och behandlas med saliv. Slutresultatet blir en bostad av pappersliknande slag.*

← *Det är ont om lämpliga boplatser i naturen. Håligheter som denna kan ge husrum åt många hyresgäster.*

De vedlevande insekterna gnager ofta gångar i trädet som bildar olika mönster. Insekterna själva syns kanske inte till men kan ändå bestämmas med hjälp av de spår som gnaget har gett upphov till.

losa är svårnedbrytbart. För att klara det har många insekter cellulosanedbrytande bakterier och svampar i sin tarm. Vissa insektsarter odlar egen svamp som kan bryta ner cellulosa till socker. I utbyte blir svampen omhändertagen av värdinsekten och om den flyttar till ett annat träd så flyttas svampen med, ungefär som ett husdjur.

Blommor och blad - mat och bostad

En annan grupp insekter tillbringar den mesta av sin tid i bladverken. Många av dem besöker bara blommorna för att samla pollen och nektar.

Andra livnar sig även på trädsav, den näringsvätska som läcker ur trädet vid en skada, till exempel björksav. Björksaven är rik på kalium och andra mineraler. Dagfjärilarna är en grupp insekter som behöver socker, aminosyror och mineraler. Vanligtvis räcker det med blomnektar för att fylla behovet, men näringsämnen kan även hämtas från frukt och trädsav. Bin hämtar pollen och nektar från alla sorters blommor. Pollen ger protein till växande larver, nektar ger bara energi. Hos lövträden erbjuder lönn och lind extra mycket råvara till honungsproduktionen och alléer med dessa trädslag är därför särskilt värdefulla för bin och andra insekter. Höstens frukter och frön hos de så kallade bärande trädslagen är ytterligare en viktig del av insekters föda.

Vissa insekter lever av bladen och kan lägga ägg och larver där eller använda bladen till att förpuppa sig i bildningar som kallas för galler.

Insekter är betydelsefulla för pollinering av växter. De sprider pollen mellan blommor, vilket är en förutsättning för befruktning, dels på samma träd men även mellan olika träd. Detta gäller särskilt bin och humlor, men även fjärilar, skalbaggar och flugor. Pollinerare är aktiva vid olika tider under året. Om det inte var så, eller om några insektsgrupper dog ut, skulle inte alla blommor under vegetationssäsongen bli befruktade.

Hur ser man om det finns insekter i ett alléträd? Oftast räcker det att stanna upp en kort stund och vänta. Då upptäcker man snart att det kryper insekter på stammen. Myror

Om du ser sådana här håligheter i ett träd kan du vara säker på att det innehåller gott om insekter. Hålen har gjorts av en hackspett, troligen spillkråka, som letat efter mat innanför barken.

← Midjestekeln på bilden har sökt upp ett alléträd som nås av solens värmande strålar. Värme och energi behövs om man, som vissa av insekterna, genomgår flera olika stadier under livet från ägg till larv till puppa till vuxen insekt.

← Nektar och pollen är viktig föda för många insekter. På bilden ses en humla som har samlat en stor mängd pollen i sin pollensäck på bakenet. Det blommande trädet är en lind och den är ett av få träd i Sverige som pollineras av insekter. De andra trädens pollen sprids med vinden.

← Varje insektart föredrar sin speciella barkmiljö och söker sig till det träd som passar bäst. Under den här flagnande barken finns det säkert insekter som drar nytta av den skugga som skapats.

är vanliga och även olika sorters flugor. I barksprickorna gömmer sig rovinsekter, som lever på andra insekter. De insekter som lever inuti träden är däremot svåra att få syn på, men istället kan man se tydliga spår efter dem. Gnagspår, som uppkommer när vissa insekter och deras larver gräver gångar i träd, är vanliga och flera arter kan bestämmas bara genom att titta på det mönster som gnaget har gett upphov till.

Andra spår kan vara hål där larver, som har levt i stammen och sedan utvecklats till färdiga skalbaggar, har flugit ut. Hackmärken efter hackspettar är också ett bra sätt att se om det finns vedlevande skalbaggar i trädet.

Insekter som lever i svampar och tickor på äldre och skadade träd avslöjas genom sina ingångshål på tickornas undersida.

Spindlar, som egentligen inte räknas till insekterna, trivs även de i träd och deras fångstnät syns ofta på stammar och i grenklykor. De sitter där och väntar på att någon annan trädbesökare ska fastna i nätet så att de får sig ett skrovsmål.

Fågellivet i allén

En fjärdedel av alla fågelarter i Sverige är anpassade till att leva i jordbrukslandskapet. Alléer ingår som en viktig livsmiljö. Ju mer slättbygd och mindre träd, desto viktigare är alléer för fåglarna. Vilken nytta de har av allén varierar däremot mellan olika arter. Framförallt ger allén skydd, möjligheter till föda och fungerar som ett grönt stråk i landskapet där förflyttning mellan olika naturområden i landskapet kan ske i lä av träden. Många fågelarter använder dessutom alléträden som boplatser och häckar i håligheter och grenklykor.

I och intill allén finns det goda möjligheter att hitta mat. Insekterna på de solbelysta stammarna är en del av födan, men även marken under allén är värdefull eftersom gräsmark som inte plöjs upp innehåller fler organismer än mark som odlas.

En annan grupp fåglar använder alléträden för vila under natten eller dagen, som till exempel kattugglan. Rovfåglar och kråkfåglar vill gärna sitta i trädtopparna och spana ut över landskapet efter möjliga bytesdjur som rör sig på och i kanten av öppna fält.

Barksprickor i träd är betydelsefulla också för fåglarna. Dels hittar de insekter som gömmer sig i sprickorna och dels kan de själva lagra mat här genom att kila fast fångade insekter och frön mellan och bakom barken i små sprickor och springor.

Alléträdens många håligheter är värdefulla utrymmen. Särskilt för några av de så kallade hålbyggande fåglarna som inte själva kan hacka ur sina bohål. Pilfinken är ett exempel på en sådan art som ofta ses i alléträd.

Staren är också en vanlig fågel i alléer och även kajor, duvor samt fasaner. Staren hämtar sin föda på öppna ytor med låg gräsvegetation. Mellan åren 1969 och 1983 halverades mängden starar i Sverige. Forskning pågår och en av orsakerna till nedgången tros vara den långvariga minskningen av öppna hagmarker.

De högst belägna hålen är de mest eftertraktade, eftersom det är svårare för rovdjur att ta sig dit. I våra dagar är det brist på bra boplatser för fåglar. En orsak till detta är att vi är för bra på att städa i trädgårdar, parker och alléer. Det

som människan uppfattar som skräpigt och värdelöst är ofta det mest värdefulla för våra vilda grannar.

I nyplanterade alléer och alléer som har få håligheter är det en mycket bra insats för fågellivet att sätta upp fågelholkar.

Ihåliga träd är mycket viktiga som boplatser för häckande fåglar. Det finns knappast ett hål som inte är upptaget. Kajor är vanliga men även starar och ibland ugglor. Mängder av insekter som fågelföräldrarna fångar på åkern intill allén går åt som mat till de växande fågelungarna.

→ Fasaner håller sig gärna intill alléer, särskilt i slättlandskap. Här hittar de mat och skydd.

Fladdermöss och andra hyresgäster

Fladdermöss utgör en fjärdedel av Sveriges alla landlevande däggdjursarter. Några av dem har funnit en godtagbar ersättningsmiljö i och kring allén då deras naturliga livsmiljöer har minskat i landskapet. Varje fladdermusart är unik och lever på sitt speciella sätt. Fladdermöss lever bara på insekter. Därför avgör mängden insekter hur stor chansen är för fladdermöss att överleva varje års säsong. Eftersom det finns en hel del insekter i alléer, är de bra födosöksplatser för fladdermöss på jakt. Till exempel fastnar insekter i trädens bladverk när det blåser. Alléer kan också utnyttjas som en skyddad flygled mellan viktiga grönområden. De ihåliga träden används gärna under kolonitider och även som viloplats dagtid under andra tider på året eftersom trädhålen uppfyller kravet på värme och skydd från rovdjur. Kolonierna, som bildas i maj av de dräktiga honorna, består av allt från ett fåtal individer upp till 400 stycken beroende på vilken art det gäller. Det är vanligt att kolonier i träd byter trädhål flera gånger under sommaren. Kolonierna löses upp i augusti när det är dags för parning innan den halvårslånga vinterdvalan. Även parningen kan ske inuti en trädhålighet. Parningsreviren består vanligen av en mindre skogsdunge med tillgång till skyddade platser, men om detta saknas kan en allé vara tillräcklig bra.

Eftersom fladdermöss använder sig av hål som finns i både levande och döda träd, är det till nytta för dem att lämna kvar döda och ihåliga träd i allén. I unga alléer och i alléer där det saknas håligheter kan man sätta upp särskilda fladdermusholkar. För att följa om holken blir bebodd eller inte kan man i förväg sätta en liten trälist längst ner under ingångshålet. Om holken har besökts av fladdermöss så kommer det att ligga skräp på listen. Trädhål som bebos av fladdermöss har ofta en tydligt glansig yta vid ingången.

Alléträd med håligheter vid marken får ännu fler hyresgäster. Håligheten erbjuder ett bra och lättillgängligt gömställe för marklevande djur som snabbt behöver komma undan fara. Ormar använder dem gärna och det passar även bra för små möss att gömma sig i ett träd som har ett hål i marknivå. Där kan det även vara bra att förvara mat och att

sitta i lugn och ro för att äta. Ett djur som använder sig av ihåliga träd under vinterdvalan är hasselmusen. Ekorrar är förstas annars den första invånaren som man tänker sig bor i träd. De är ju fantastiska klättrare och kan därmed komma åt vilken hålighet som helst. Även mården kan använda ihåliga träd men då bara för tillfälliga uppehåll.

Så får du växter och djur att trivas i allén

Du har stora möjligheter att hålla landskapet rikt och levande kring din gård. Här beskrivs en rad åtgärder som ökar förutsättningarna för att många olika växter och djur ska trivas.

För att få en tvärvetenskaplig helhetsbild inkluderas även kulturmiljö- och trädvårdsaspekter. Uppstår det några konflikter mellan naturmiljö, kulturmiljö och trädvård? Går det att kompromissa?

Lämna en bit mark obrukad.

Marken kan brukas som träda där rovinsekter, fåglar och små djur som äter skadeinsekter kan leva. Träda gynnar både mikroorganismer under jord och växter och djur ovan jord. Även minsta lilla gräskant är av godo.

Din åkerareal blir något mindre och en bit mark lämnas obrukad, men det kan i längden leda till att antalet skadeinsekter som förstör de odlade grödorna minskar.

Lämna en bit mark obrukad. En extra remsa gräs mellan allén och åkern gör oerhörd nytta för insekter, växter och fåglar.

← *Alléer erbjuder fladdermöss insekter och hål där kolonierna kan hålla till under maj till augusti. Det finns minst 15 olika arter fladdermöss i vårt land, men alla dessa håller inte till enbart vid alléer. Sjöar och vattendrag är andra viktiga miljöer, ovan.*

← *Alléträd som har håligheter i marknivå är värdefulla för till exempel möss och ormar. Här kan de söka skydd och vila, under.*

För kulturmiljön är det bra att jordbearbetningen nära alléträden minskar eftersom det ökar alléns livslängd. Ur trädvårdssynpunkt är det viktigt att inte bearbeta marken eller köra med tunga maskiner, som orsakar markpackning, under alléträdens kronor, det vill säga droppzonen. De flesta skador man kan se på ett trädets krona har att göra med skador på rotsystemet. Ett träd kan leva betydligt längre om rotsystemet inte skadas. Trädets stammar kan också skadas av påkörning och det finns faktiskt exempel på alléträd som har traktorspår på stammen.

Undvik att använda bekämpningsmedel intill allén.

Alléträden och de insekter och lavar som lever på stammarna mår inte bra av de ämnen som ingår i bekämpningsmedel. Även marklevande insekter, smådjur och fåglar kan ta skada.

Alla förslag som gynnar trädets livslängd är positiva för kulturmiljön. Ur trädvårdssynpunkt är bekämpningsmedel negativt eftersom rotsystemet kan ta skada.

När det gäller trädvård bör man tänka på att inte använda spik för att sätta upp holken. Holken har fästs med hjälp av ett elastiskt rep. Kontrollera repet årligen. Stamskott på trädet kan samtidigt tas bort.

← *Använd aldrig bekämpningsmedel i närheten av allén. Det skadar både träden och djurlivet i åkerkanten. Stenmuren intill denna allé berikar mångfalden i odlingslandskapet ytterligare och livet i denna kan också ta skada av ogräsmiddel.*

Sätt upp holkar för fåglar och fladdermöss i allén.

Det råder brist på bostäder för hålbbyggare i dagens landskap och nya holkar är därför ett mycket välkommet inslag i naturen. Invånarna i holkarna äter mängder av insekter och ohyra på fälten intill allén. En liten fågel kan fånga 1 500 småkryp om dagen medan en fladdermus kan äta upp till 7 000 insekter på en natt. Sätt fågelholkarna där det är som svårast för rovdjur att komma åt dem, det vill säga högt upp i trädet.

Undvik att asfaltera grusvägen genom allén.

Den näring som virvlar upp i damm från grusvägen är oersättlig för näringsgynnade mossor och lavar i allén. Om grus vägen beläggs med asfalt eller andra hårdgörande material, blir livsmiljön drastiskt förändrad och dessa arter riskerar att dö ut. Färre mossor och lavar på träden innebär en fattigare livsmiljö för insekter som lever där. Antalet insekter minskar då som en följd av detta vilket betyder mindre föda för insektsätande fåglar, som istället måste söka sin föda någon annanstans.

Ur trädvårdssynpunkt finns det alltid en risk för skador på rotsystemet när man ändrar vägbeläggningen. För kulturmiljön är det viktigt att behålla den ursprungliga vägbeläggningen eftersom vägen tillsammans med allén utgör en helhet.

Slå av gräset i allén.

Gör det i juli när det inte finns risk för att skada fågelbon i gräset och när eventuella ängsväxter har hunnit blomma ut och fröa av sig.

Använd klippande eller skärande redskap som inte trasar sönder växtstjälkarna på känsliga arter. Ta helst bort det avslagna för att inte gynna växter som brännässlor och skräppor. Se upp så att inte barken på träden skadas.

Många av odlingslandskapets arter är beroende av att gräset hålls lågt. Flera av dem kan inte förflytta sig i hög vegetation för att leta efter insekter till sina ungar.

Att slå av gräset är en åtgärd som förstärker alléns helhetsintryck och är positiv för kulturmiljön. Ur trädvårdssynpunkt är

Om lövsly, buskar eller högt gräs växer upp kring alléträden försvinner den viktigaste förutsättningen för djur och växtliv i allén, nämligen solljuset. Ta regelbundet bort träd- och busksupplag. Slå av gräset med klippande eller skärande redskap.

→ Den fina vinterbilden visar resultatet av en välvillig insats som ändå blivit fel. Holkarna på bilden sitter för nära marken och risken är stor för att boplundare hittar dem. Ju högre upp holkarna kan placeras desto bättre, eftersom det då blir svårare för rovdjur att ta sig dit.

Nästa uppslag: Hanaskogs gods i nordöstra Skåne, 1950-tal till vänster, och 2000-tal till höger.

det viktigt att inte använda röjsnöre vid avslagning. Det är ett redskap som har minskat livslängden på många alléträd.

Låt inte små träd och buskar växa upp under alléträden.

Små träd och buskar i allén kan skugga alléträdens stammar. Solbelysta stammar är mycket viktiga för insekter och fåglar.

Ta även bort stamskott som skuggar stammen och dess ljusberoende lavar och insekter.

För kulturmiljön är det viktigt att ingen annan vegetation stör helhetsintrycket av allén. För trädvården är det viktigt att hålla efter sly eftersom det konkurrerar med träden om vatten, utrymme och näring. Genom att årligen ta bort stamskott, kan man spara tid och göra arbetet enkelt för sig.

Om äldre träd skall tas ner, gör det då endast i augusti och september för att åstadkomma minsta möjliga störning för fåglar, fladdermöss och andra djur.

Vid övrig tid på året fortplantar sig djuren, föder upp ungar och behöver vila för vintern. Störningar kan innebära stora svårigheter.

Tidpunkten då man tar ner alléträd har ingen avgörande betydelse för vare sig trädvård eller kulturmiljö.

Trädvård

Kunskap om alléns natur- och kulturvärden är nödvändiga för att kunna sköta sin allé på ett bra sätt. Har alléägaren dessutom kunskaper om trädvård kan denne själv genomföra mycket av det praktiska arbetet. Vid tveksamheter och större problem är kontakten med en arborist ovärderlig för trädets bästa.

Ordet "arbor" betyder träd och begreppet trädvård kommer från "Arboriculture". I Sverige har trädvårdsbegreppet bara funnits i knappt 25 år. Trädvårdaren eller arboristen har kunskaper om trädets biologi, patologi, mekanik samt kunskaper om beskärning och plantering.

Rötter, stam och krona

Alléträdet behöver tillgång till näring, vatten, ljus och syre. Tillgången måste vara jämn och för mycket eller för lite av något skadar trädet. Alléträdet är extra känsligt eftersom miljön vid vägen är mer utsatt än den i skogen.

Trädet består av rötter, stam och krona. En tredjedel av trädets volym finns under marken och 80 procent av skadorna vi kan se i trädets krona är ett resultat av skador på rotsystemet. Rötterna når ofta minst lika långt ut från trädets stam som trädet är högt. Till stor del är rötterna belägna i det översta skiktet nära markytan, i de flesta fall på cirka två till fyra decimeters djup.

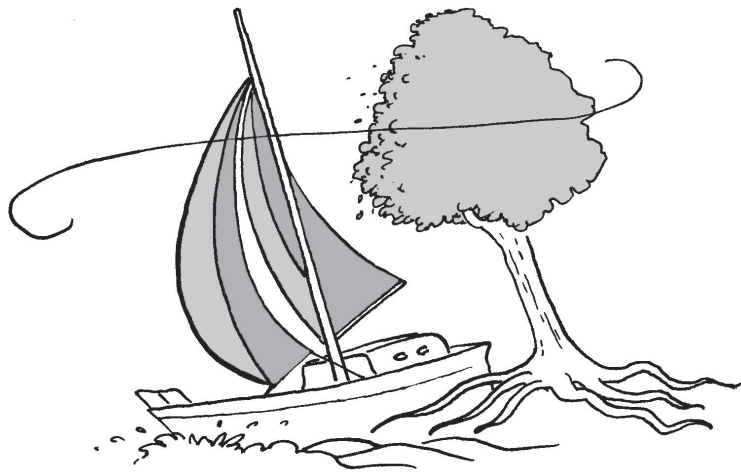
Stammen eller stammarna samt grova grenar bildar trädets skelett. Från Holland har en bra definition på trädet framförts som lyder "ett träd är en ettårig växt på ett åld-

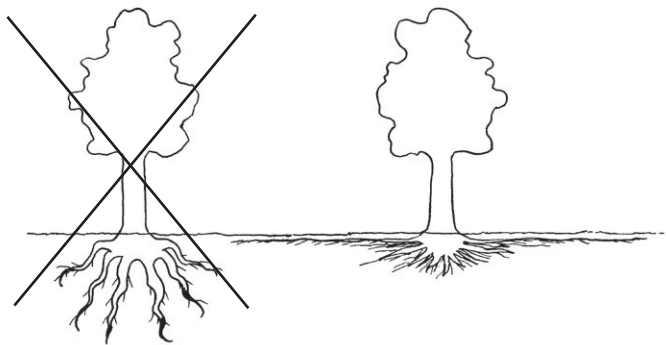
Grenkragen, här markerat i rött, får inte skadas vid beskärning. Om den skadas leder oftast till röta, ovan.

rande skelett". Årsringar finns i såväl stam som rötter och grenverk. Grenen fäster vid stammen och där de möts bildas den så kallade grenkragen. Vid beskärning får grenkragen inte skadas. När gren och stam växer pressas vävnaderna ihop där de möts. Detta syns på stammen och benämns stam- och grenbarkås. Grenkrage och stam- och grenbarkås är begrepp som är viktiga att känna till när man utför en beskärning.

Bladverket är trädets energifabrik. Det är här som trädet genom fotosyntes tillverkar sin näring. Rötter, stam och krona samverkar med varandra.

För att lättare förstå sambandet mellan rötter, stam, och krona kan alléträdet liknas vid en segelbåt. Om en skada har uppstått på stammen (masten) eller rotsystemet (skrovet) behöver kronan reduceras (seglet revas). En reduktion med max en tredjedel av kronan avlastar roten och minskar vindfånget. Trädet kommer förmodligen att kunna stå kvar.

Trädets rötter når minst lika långt ut från stammen som det är högt. Trädet till höger visar en korrekt bild av rotsystemets utbredning.

Allén som ett framtidsprojekt

Att plantera en allé är ett långsiktigt projekt. Genom att återplantera eller nyplantera gör man en insats som flera generationer kan njuta frukterna av. Det är därför viktigt att göra rätt från början.

Val av plantmaterial, inköp och transport

Val av rätt plantmaterial är A och O för en lyckad alléplantering. De flesta problem beror på fel träd på fel plats. Hur kommer trädet att se ut när det blir stort? Storlek, form, färger, jordtyp, läge och klimatzon påverkar valet av plantmaterial. Nya alléträd kan du köpa på plantskola, men för den kunnige går det lika bra att ta träd i skogen. Det finns för- och nackdelar med båda alternativen.

Att gräva upp träd i skogen är fullt möjligt och historiskt sett korrekt, eftersom det på 1800-talet inte fanns plantskolor för alléträd i Sverige. Fördelen är att det är billigt och att träden kommer från trakten. Avståndet mellan skogen och allén kan vara kort, vilket medför mindre risk för transportskador och uttorkning. Det ger självklart en speciell känsla att se en allé med helt eget plantmaterial växa upp.

Beskär rötterna ett år innan du gräver upp dina framtida alléträd. En rotbeskärning innebär att nya, fina rötter kan bildas, vilket gynnar en lyckad etablering av trädet. Detta bör ske minst två gånger om det är ett stort träd som skall flyttas. Ett stort träd är i detta sammanhang ett träd med en omkrets på minst åtta till tio centimeter vid en meters höjd. Beskär första gången under vintertid då risken för uttorkning av rotsystemet är mindre.

Andra gången beskärning bör ske är tidigast nästkommande vinter. Om man väntar två till tre år blir tillväxten på rotsystemet bättre. Därefter sker plantering ytterligare minst ett år efter den andra rotbeskärningen. Tänk på att beskära längre ut från trädet vid den andra beskärningen. Konsultera gärna en plantskola eller arborist för att veta hur långt ut eftersom det är beroende av trädets storlek, art och ålder. Skapa en trädbank - om du skall plantera 50 träd, ta upp mellan 55 och 60 träd och plantera de extra fem till tio träden i en trädbank vid gården. Glöm inte att rotbeskära

Det är viktigt att inte godta dåligt plantmaterial. Ett träd med en avbruten gren skall skickas tillbaka till plantskolan, ovan.

även i trädbanken. Trädbanksträden kan ersätta träd som eventuellt dör i allén.

Idag köper de flesta sina alléträd på plantskola och det är viktigt att välja bra kvalitet. Kvalitetssystem med så kallad E-planta rekommenderas för att vara säker på att alléträdet är svenskodlat. Man kan skriva ett kontraktodlingsavtal med en plantskola om att i framtiden få färdigbeskurna alléträd levererade. Plantskolan tar betalt för att skött trädplantorna och gett dem bästa vård med bra jord och beskärning av rotsystemet samt minst två omplanteringar. Träd med barrot är billigast men medför större risk för skador under transport, främst i form av uttorkning. Träd med rotklump är att föredra jämfört med barrot. Ännu bättre men dyrare är att köpa depåodlade träd.

Det är viktigt att transporten från plantskolan sker på ett bra sätt. Glöm inte att det är levande material som transporteras. Transportskador är svåra att upptäcka. Framförallt uttorkning på stam, krona och rotsystem visar sig ofta först efter några år. Hela trädet måste transporteras i en vindtät miljö, exempelvis i ett skåp. Stammen måste skyddas från slag- och tryckskador. Vid leverans bör trädet kvalitetbesiktigas. Det är viktigt att inte godta dåligt plantmaterial. Exempel på detta är för liten rotklump i förhållande till trädets storlek, rotsnurr, felväxt krona med dubbeltopp, transportskador eller fel trädslag. Finns behov av beskärning av kronan vid plantering skall trädet inte godkännas. Skadade smårötter eller skadade, mindre grenar ska beskäras. En oberoende besiktningsman kan vara en god hjälp innan du planterar dina nyinköpta alléträd.

Genom ett jod-jod-kalium-test kan man undersöka stärkelsehalten (trädet's energireserv) på rötterna. Testet kan köpas på apotek och man testar lämpligen när träden har anlänt till gården. Är färgen lila innehåller rötterna mycket stärkelse, vilket betyder att trädet har förvarat mycket energi inför vårens tillväxt. Detta gäller för alléträd som levereras på vintertid.

Placering av alléträd

Plantera träden minst tre meter från väggkanten och helst minst sex meter mellan träden. Naturligtvis måste man välja avstånd beroende på syfte och trädslag. En analys av jorden är mycket viktig, eftersom träden ska planteras i jordförhållanden där de trivs. Alltför ofta bortser man från detta. Avståndet mellan träden i en nyplanterad ekallé, till exempel, bör vara mer än sex meter, medan avståndet mellan träd som är avsedda att hamlas i framtiden, kan vara kortare.

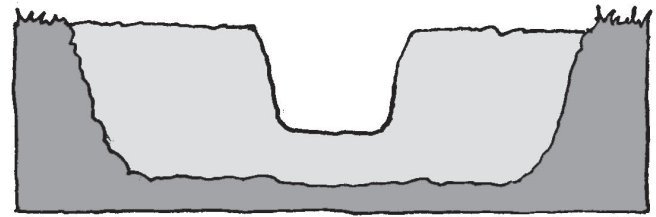
Ytterligare ett avstånd att ta med i beräkningarna är det till alléträdet på andra sidan vägen när det är en dubbelallé. En möjlighet att ge trädens kronor extra utrymme är att plantera zick-zack. Träden måste få ett rejält utrymme att växa i, vilket gäller för både kronan och rötterna.

Plantering

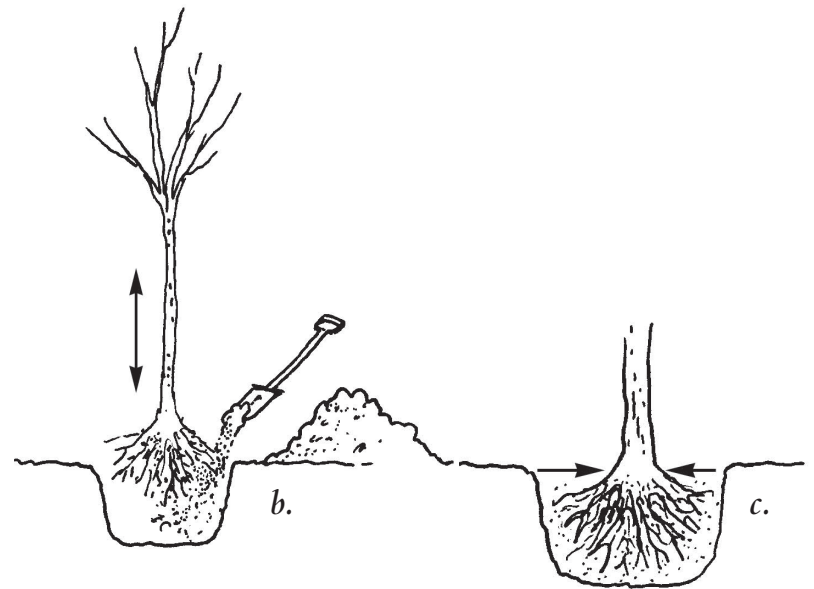
När du har bestämt trädslag, storlek samt vilket avstånd det skall vara mellan träden, börjar grävningsarbetet. Det är viktigt att grävningen har gjorts innan leverans. När träden har levererats till gården skall de ner i jorden direkt. Redan efter en halvtimme på marken kan det finnas risk för uttorkningsskador. Håll därför trädens rötter och bladverk fuktiga och helst i skugga, innan de kommit ned i jorden.

Man måste ge trädens rötter gott om utrymme (a). Att gräva ett långt dike längs hela alléträckan är ett bättre alternativ än att gräva enstaka gropar för varje träd. Diket bör vara mellan två och tre meter brett och cirka 60 centimeter djupt, beroende på rotklumpens storlek. Ju bredare desto bättre, men diket skall inte vara djupare eftersom rötterna inte går särskilt långt ned. I botten på diket kan man borra hål och fylla med grus eller singel som förbättrar dräneringen vid dåligt dränerad jord. Om jorden är lätt kan man lägga in ett vattenförvaringsmedel, en polymer, som hjälper till att behålla fukten i jorden. Vid plantering av alléträd med jordklump är det viktigt med en stabil grund. Trädet kan annars sjunka så att det kommer för djupt.

När planteringsdiket är förberett sätts planteringsstolparna på plats. Om trädet kommer med jordklump kan man ställa ned trädet och därefter sätta dit planteringsstol-

a.

parna tydligt utanför jordklumpen. När man lägger tillbaka jorden är det viktigt att vattna och trampa till jorden så den inte blir för lös.

Om trädet kommer med barrot måste det dessutom röras upp och ner när jorden förs tillbaka, för att minska risken för luftfickor i jorden runt rötterna (b). Att placera träden på samma höjd som på den tidigare växtplatsen i förhållande till marknivån är viktigt (c). Detta syns ofta tydligt. Ett mycket vanligt fel i planteringsammanhang är för djupt planterade alléträd. Detta betyder att trädet får dålig tillväxt under lång tid eller ännu värre, aldrig tar sig.

Planteringsstolparna bör inte vara alltför kraftiga, eftersom de inte skall hålla fast trädet utan bara vara ett stöd. Armeringsjärn är något som ofta finns på gården och detta är ett bra stolpmaterial. Det håller fast trädet men är ändå delvis rörligt, vilket gör att när trädet rör sig i vinden stimuleras rotsystemet med en snabbare utveckling som resultat. Det är därför också viktigt att stöden är relativt låga, en meter räcker i de flesta fall. Två stolpar är lagom där den kortare stolpen sätts på läsidan av stammen. Den andra halvmeter höga stolpen sätts på motstående sida. Slå ner stolparna ordentligt. Höjden på uppbindningen ska sänkas varje år och efter tre till fyra år tas stolparna bort. Uppbindningen bör bestå av ett elastiskt material som inte skadar trädets stam.

Emellanåt ser man nyplanterade alléer utan stolpar. Då har man ofta använt sig av ett rotförankringssystem under jord, till exempel Platipus eller Duckbill.

Alléträden måste skyddas mot olika skadedjur. Ett skyddsnät runt stammen eller runt både stam och planteringsstolpar behövs. Med jämna mellanrum mellan alléträden bör man ha stolpar med sittpinne för rovfåglar. Rovfåglarna vill sitta på högsta punkten och blicka ut över landskapet. Stolpens högsta punkt bör vara minst lika hög som alléträdets.

När träden har planterats gäller det att mulcha marken. Mulching är ett begrepp som innebär att man lägger ett marktäckande material, bland annat för att förhindra att ogräs konkurrerar med trädets rötter om näring och vatten. Även avdunstning och stora tillfälliga variationer i jordtemperaturen minskas genom mulching. Det handlar om att återskapa trädets naturliga underlag i skogen med förmultnat material, som till exempel välbrunnen gödsel eller flis som är mellan två och tre år gammal. Det får inte läggas direkt mot stammen och lagret bör vara ungefär en decimeter tjockt. Lagg gärna mulch utmed hela allén. Detta förhindrar såväl gräs- som ogrästillväxt, och gynnar trädets utveckling. Dessutom minskar man risken att skada stammen vid gräsklippning, vilket är en mycket vanlig skada på unga alléträd. Eftersom mulchen förmultnar behöver den förnyas regelbundet. Fortsätt gärna med det i minst fem

Stammen får inte skadas av uppbindningsmaterialet! Trädet får inte heller skava mot stolpen vilket det mjuka skavskyddet förhindrar. Uppbindningen borde varit lösare så att trädet kan röra sig.

I alléträdens BB, det vill säga plantskolan, bör alléträden ha fått bästa vård och skötsel.

år. Samtliga nyplanterade alléträd kräver regelbunden vattning på vår och sommar när det är brist på nederbörd. Det finns olika bevattningssystem men det bästa är att efterlikna naturliga förhållanden. Komplettera droppbevattning med vattenspridare för att inte kronan skall torka ut. Det viktigaste är att vattnet kommer ned till rötterna. Bevattningsspjut som gör att vattnet når direkt ned till rötterna är ett alternativ. En dräneringsslang med bevattning och eventuell gödsling kan göra att rötterna inte utvecklas naturligt. Risken finns att rötterna endast utvecklas omkring närings- och vattenförrådet, det vill säga till dräneringsslangen.

Blåsten i slättbygder gör att tillväxten blir sämre jämfört med lugna lägen. Ett sätt att komma undan detta kan vara att plantera ett vindtåligt trädslag, till exempel poppel utanför befintlig allé. Eftersom poppel är snabbväxande bildas på relativt kort tid ett läskydd som kan hjälpa etableringen av alléträdet. Ett problem som kan uppstå är riklig rotskottsbildning.

Efterskötsel

Efterskötsel är en viktig del av insatsen i din allé. Efter två år kan det vara dags för en uppbyggnadsbeskrining. Den kan vara olika beroende på trädstorlek och trädslag. Om man planterar två träd samtidigt med olika storlek, till exempel ett som är 8–10 centimeter i omkrets vid en meters höjd och ett med 12–14 centimeter i omkrets, så är de ungefär lika stora efter fem år. Det unga trädet etablerar sig snabbare men kan vara mindre hårdigt. Efterskötsel innebär också att sänka höjden på uppbindningspunkten och att regelbundet kontrollera spänningen på uppbindningsmaterialet. Regelbunden bevattning med hänsyn till markfuktighet är nödvändigt. Det är viktigt att inte enbart vattna på ytan eftersom trädet då kan utveckla ett ytligt rotsystem som lättare torkar ut. Ett hjälpmedel här är en fuktmätare.

Genom att plantera en ny allé, gör man en insats för framtiden. Observera att tillräckligt utrymme lämnats för en ostörd utveckling av rotsystemet.

Beskärning handlar om liv eller död

En korrekt eller felaktig beskärning kan innebära skillnaden mellan liv och död för trädet. Mycket forskning ligger bakom dagens metoder att beskära träd. Även en korrekt beskärning är egentligen en skada på trädet. Ett träd kan inte "läka" ett sår eller reproducera ny ved (vävnad) på samma plats. Trädet producerar istället ny vävnad på utsidan av skadan. På så sätt övervallas skadan som kommer att finnas kvar resten av trädets liv. Det är bara människor och djur som kan läka ett sår.

Första grundregeln för god beskärning är: använd bra redskap. En arborist utför 90 procent av beskärningen med handsåg eller sekator. Motorsåg används nästan bara vid fällning. När det gäller sekatorn är det viktigt att det inte finns något stopp på ena sidan. Ett stopp innebär att man krossar fibrerna vilket skadar betydligt mer än en sekator som helt och hållet skär av grenen. Använd helst dubbel-tandade så kallade japanska sågar. Dessa skär av grenen när man drar sågen till sig och är mycket effektiva.

Efter val av rätt redskap finns det tre viktiga aspekter att ta hänsyn till: placering av snittytan, storleken på beskärningssåret och tidpunkt för beskärning.

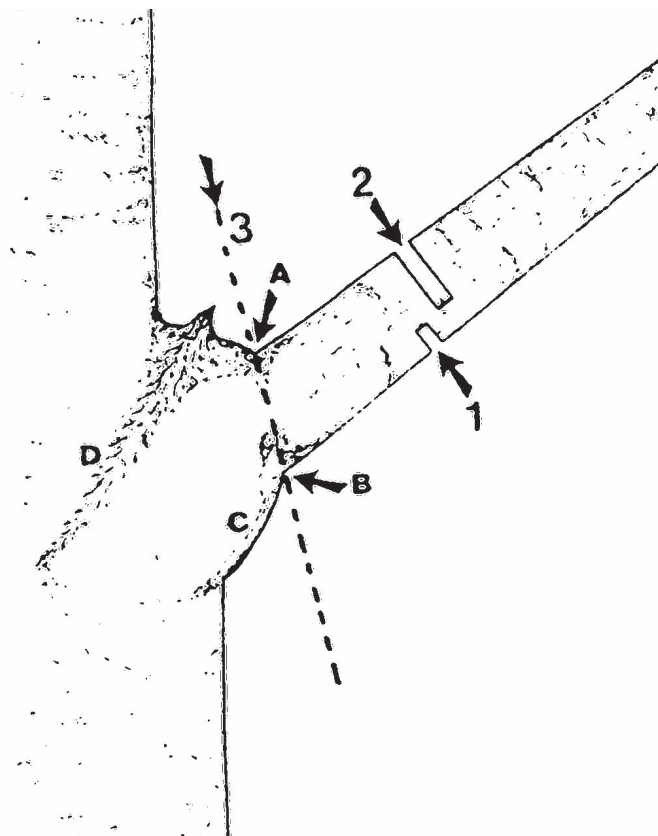
Placering av snittytan

Grenkrage (C) samt gren- och stambarkås (D) måste kännas igen. Dessa får inte skadas och de finns på alla träd oavsett trädslag. På de flesta trädslag är de lätta att finna. Ibland kan grenkragen finnas några centimeter från stammen om trädet har försökt att övervalla ett äldre sår, oftast i samband med en kvarlämnad torr gren.

Beskärningssnittet läggs alltid direkt utanför grenkragen (A-B) vilket leder till en snabb övervallning av beskärningssåret. Borttagning eller en skada av grenkragen är det största skälet till förekomsten av skadade och ihåliga träd.

Beskärningssårets storlek

Ett beskärningssår får helst inte överstiga tio centimeter i diameter. Ett stort sår innebär svårigheter med övervallning. Det är betydligt bättre med många och små beskärningssnitt

För att grenen inte skall fläkas genomförs beskärningen i tre steg. Först görs snitt 1, för att minska risken för fläkning. Därefter kapas grenen vid 2 för att minska tyngden. Sist genomförs snitt 3 utan att skada grenkragen (C).

med sekator och handsåg än att vänta och bli tvungen att avlägsna större grenar som skapar stora sårytor. Det finns en uppenbar risk att en skada på trädet kommer att påverka dess fortsatta liv. Beskärning av ett träd ska alltid ske från kronans ytterkant och in. Om man beskär för stora grenar vid stammen riskeras trädets stabilitet i framtiden. Den viktigaste beskärningsinsatsen är uppbyggnadsbeskärning och kontinuerlig översyn av kronan.

Utveckling av stamskott är oftast ett tecken på att trädet inte mår bra. Det kan bero på att trädet försöker återskapa balansen mellan kronan och rotsystemet efter en för hård beskärning. Olika trädslag slår ut olika mycket stamskott. Ta bort nya stamskott genom att för hand dra av dem. Gör man detta regelbundet behöver man inte använda sekator eller handsåg.

Tidpunkt för beskärning

Begreppet JAS-träd används inom trädvården och JAS står för juli, augusti och september. Det innebär att vissa träd *måste* beskäras under perioden juli-september. Under denna tid på året kan alla alléträd beskäras. Trädslag som måste beskäras under denna tid är följande: lönn, avenbok, körsbär, björk och hästkastanj samt mer exotiska trädslag, som valnöt och vingnöt. På vintern kan övriga trädslag beskäras. Alla träd påverkas negativt om de beskärs under perioden april-juni. Under denna period behöver träden all energi till att få ut sina nya blad, blommor och frukt. När det gäller beskärning av enbart torra grenar, kan detta ske året runt.

Behov av beskärning

Det finns olika skäl till varför man bör beskära träd och varför man inte bör beskära träd. Ta hänsyn till trädets placering i allén samt den roll alléträdet spelar i landskapet.

Säkerhet

Över vägbanan får det inte förekomma några torra grenar som kan skada någon. Genom att kontinuerligt ta bort torra grenar gynnas en snabbare övervallning. Om de torra grenarna inte utgör någon fara kan de lämnas för naturvårdens skull.

Långa och tunga grenar kan behöva avlastas för att undvika grenbrott och fläkningsskador. Dessa grenar finns oftast på utsidan av alléträdet där tillgång till ljus är störst. Beskärning sker tillbaka till en levande sidogren. Denna måste vara minst en tredjedel i diameter jämfört med den gren som tas bort. En avlastning kan vara relevant där det finns risk för fläkning vid dubbelstammar och svag stamfördelningspunkt. Lågt hängande grenar och stamskott beskärs för att inte utgöra en trafikfara. Vid vägkorsningar är fri sikt särskilt viktigt.

Tillgänglighet

Alléträdens kronor får inte vara ett hinder för tillgängligheten. Beskärning används därför även när det gäller att

skapa lämplig fri höjd över vägbanan. Om detta utförs i god tid undviker man stora beskärningsår.

Form och storlek

Om det finns behov av att ändra trädets form och storlek är det ofta ett resultat av fel trädval. Det kan finnas en obalans i formen och då kan det krävas en reduktion av kronan eller vissa grenar. Att radikalt ändra storleken, till exempel genom toppkapning, är aldrig något alternativ. Toppkapning är *inte* detsamma som hamling. Att hamla var ett sätt att beskära träd för att få foder till djuren, så kallad lövtäkt. Om hamling utförs av kulturhistoriska skäl måste man ta hänsyn till placering av snittyta och storlek på grenar som tas bort. Hamling bör påbörjas när trädet är 2-2,5 meter högt. Läs mer i Jordbrukverkets skrift "Hamling och lövtäkt." Att styra formen på trädet kan också vara syftet med beskärning.

Upptäck farliga träd

Många alléträd har blivit drabbade av människans vårdslöshet vilket inneburit skador på trädet som äventyrar säkerheten. Hur farliga är dessa träd? Vad berättar trädet för dig när du studerar det? En metod finns utvecklad för att med ögat analysera ett trädets stabilitet, Visual Tree Assessment (VTA), eller på svenska Okulär Träd Besiktning (OTB). Ofta finns det ingen anledning att inleda en besiktning med olika instrument. Först och främst gäller det att undersöka trädet genom en visuell besiktning. Årstiden spelar roll för när trädbesiktningen bör utföras. Den bästa lösningen är att hålla sin allé under kontinuerlig uppsikt. Vintertid upptäcker man lättast strukturella försvagningar. Under sommaren får man en uppfattning om trädets vitalitet och på hösten kan man se skadliga svampangrepp. En uppfattning om hur trädet är uppbyggt är en förutsättning för god alléskötsel.

Kyrkoallén vid Övedskloster är en av få formbeskurna alléer i Skåne. Genom att regelbundet beskära, blir skadorna på trädet små.

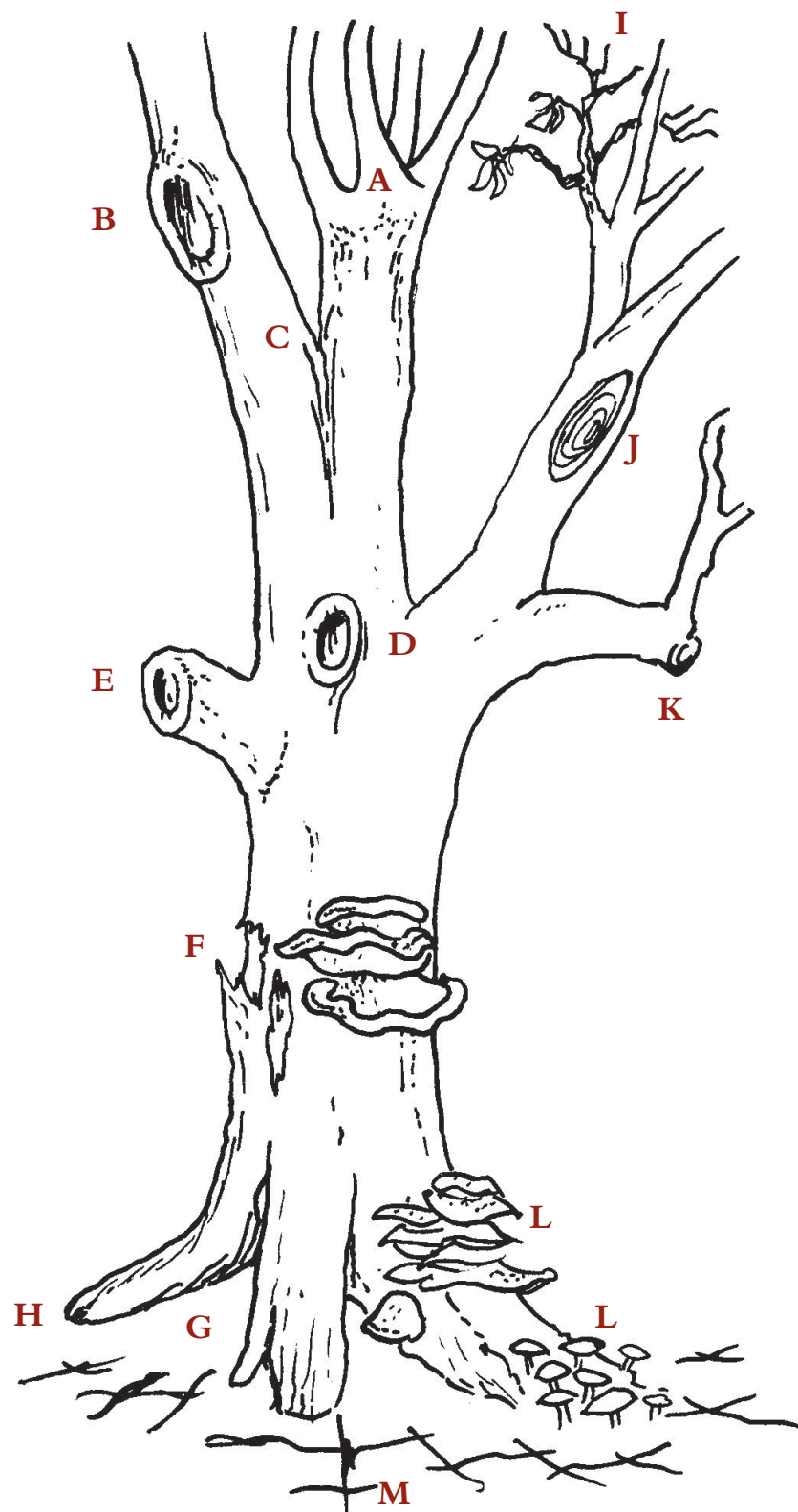
En okulär trädbesiktning bör upptäcka torra grenar, flagnande bark, "vätved" (rinnande vätska), ihåligheter, tvärgrenvinklar, långa och tunga grenar och dubbeltoppar. Dubbelstammen har ofta sin grund i utebliven uppbyggnadsbeskränning.

Trädets rotsystem utsätts oftast för skador från två håll. Finns åkermark på utsidan av allén påverkar brukandet av marken ständigt rötterna. Ett exempel här är plöjningsulan, det vill säga markpackningen under plöjningsdjupet. På insidan skapas problem för rötterna med packningsskador från vägen och de fordon som färdas här.

Andra hot är olika varianter av kemikalier som används, såsom salt, bekämpningsmedel och konstgödsel. Området mellan träden är det enda utrymme som är någorlunda fredat. Här förekommer färre packningsskador och marken bearbetas inte. Risken för skador av kemisk bekämpning finns. En åkgräsklippare kan, förutom risken för påkörning, skada rötterna genom packningsskador, vilket kan påverka trädets uppväxt.

Efter genomförd OTB och man har fastställt att trädet är ostabilt genomförs en instrumentell besiktning, för att inte behöva fälla några träd i onödan. Det finns flera olika instrument. Ett instrument som ger ett tydligt resultat med minimal åverkan på trädet är en så kallad Resistograph. En Resistograph har en roterande sond som mäter 1,2 mm i diameter. Längden på sonderna kan variera mellan 30 till 50 centimeter. Sonden "borras" in i trädet och resultatet blir ett diagram där trädets densitet syns. Man kan nu få ett klart besked på hur ihåligt trädet är. Andra instrument arbetar med ultraljud och akustiska ljudsignaler. Den vanliga tillväxtborren är däremot ett instrument som inte bör användas då skadan på stammen blir alltför stor.

Många träd drabbas av ihåliga stammar när de blir äldre. När man har upptäckt denna hållighet tas trädet ned, tyvärr ofta helt i onödan. Sjuttio procent av trädets stam kan vara ihåligt utan att man alltid behöver ta ned trädet. Om trädet inte utgör en fara för omgivningen, kan det räcka med en reducering av kronan.

En okulär trädbesiktning kan upptäcka farliga träd

A) Toppkapning:

Spåren från en toppkapning syns genom en plötslig och kraftig förändring av stamtjockleken. Röta utvecklas nästan alltid och trädstammen blir ihålig.

B) Grensår:

I såret efter en avbruten gren bildas röta. Detta gäller särskilt om fläkningsskador uppstått i samband med att grenen gick av.

C) Svag stamfördelningspunkt:

Dubbelstam med brant vinkel har alltid låg hållfasthet i förgreningen. När stammarna börjar spricka kommer röta snabbt.

D) Beskärningskada:

Vid så kallade flush cuts, det vill säga då man sågat av en gren precis intill stammen, kommer rötan snabbt och med stor påverkan.

E) Rockhängare:

Man får aldrig lämna en tapp, en så kallad "rockhängare". Detta medför att det tar lång tid för trädet att valla över skadan och röta uppstår.

F) Skada på stammen:

En påkörningskada försvinner aldrig. Genom att ta bort lösa barkstycken kan man undersöka om det finns rötangrepp.

G) Häligheter vid stambasen:

Här måste man vara särskilt observant om häligheterna finns mellan flera rotben samtidigt.

H) Skador på rotsystemet:

Trädets rötter kan skadas av markpackning från väg och åker, samt av gräsklippare. Rötterna tar också skada av olika varianter av kemikalier, till exempel salt, bekämpningsmedel och konstgödning.

I) Negativa förändringar i krona och bladverk:

En stor mängd döda grenar i kronan, dålig årstillväxt, gles krona, sparsam lövsättning samt små eller bleka blad kan vara tecken på att trädet har problem att ta upp vatten eller näring. En onormalt riklig blomning kan vara resultatet av en skada på stammen eller rotsystemet. För tidig lövfällning är också ett varningstecken. Om bladen har bruna kanter redan i början på augusti är detta ofta tecken på saltskador.

J) Lövträdskräfta:

Angrepp av lövträdskräfta kan resultera i en försvagning av grenens eller stammens hållfasthet.

K) Plötslig förändring av grenriktning:

Detta är resultatet av en tidigare beskärning. Röta kan finnas i beskärningsåret.

L) Synliga fruktkroppar av svamp:

När svampens fruktkropp är synlig är trädet redan angripet. Borttagning av fruktkroppen gör därför ingen nytta. Svampangrepp vid eller på rötterna kan vara ett tecken på röta men behöver inte vara det. Oftast är dessa svampar ofarliga eller till och med nyttiga. Man bör dock identifiera svampen för att få veta konsekvenserna av dess förekomst.

M) Sprickor i markytan:

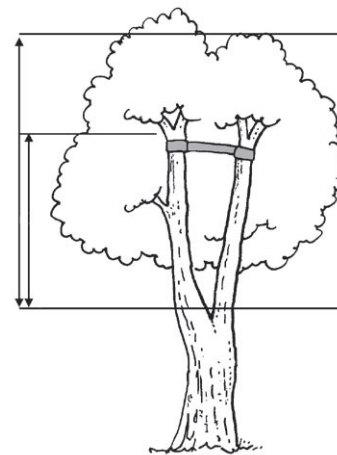
Ett dåligt förankrat rotsystem kan orsaka så kraftiga rörelser i jorden att sprickor syns i marken.

Åtgärder vid upptäckt av farliga träd

När man har konstaterat att trädet är en risk för omgivningen men ändå kan vara kvar, är en beskärningsinsats den vanligaste åtgärden. Avlastning, reducering och borttagning av vissa grenar kan bidra till ett säkrare träd. I vissa fall räcker inte beskärning utan ytterligare insatser kan bli nödvändiga.

Kronstabilisering

Det kan finnas träd med flera toppar eller särskilt tunga grenar som inte blev åtgärdade när de var unga. Det betyder att det finns en eller flera mycket stora grenar eller stammar som riskerar att fläkas. Här väljer de flesta att kapa hela grenen eller stammen med följd att kraftig röta utvecklas inom några år och hela trädet måste fällas. Ett alternativ är en kronstabilisering. Detta kan rädda trädet många år framåt i tiden. En kronstabilisering placeras två tredjedelar av avståndet mellan fördelningspunkten och toppen av stammen eller grenen. Med hjälp av ett dynamiskt rep och kronstabiliseringsstroppar kan trädet fortsätta leva och grenarna röra sig relativt fritt. Efter fem till tio år gör man en efterkontroll och eventuella justeringar. För kronstabilisering anlitas med fördel arborist.

En kronstabilisering kan förlänga trädets livslängd med många år. Kronstabiliseringen placeras på 2/3 höjd av avståndet mellan fördelningspunkten och toppen. Det är viktigt att kronstabiliseringen är elastisk.

Trädslagsbeskrivning

Här följer en beskrivning över de vanligaste alléträden i Skåne. Valet av dessa alléträd bygger på Vägverkets inventering av alléer, Regionmuseets enkät till enskilda lantbrukare samt författarnas kunskap om vilka trädslag som är vanligast. Varje trädslag har en egen rubrik, förutom rönn som är ett mycket ovanligt alléträd. Den återfinns under oxel eftersom de ingår i samma familj. Sist i trädslagsbeskrivningen återfinns blandallén, det vill säga en allé bestående av två eller flera trädslag. Alléträden som beskrivs är skogsvarianten om inte annat nämns. I texten anges oftast genomsnittlig ålder, höjd mm.

Den ovanliga klibbalen

(Alnus glutinosa)

I Sverige finns både klibbal och gråal. Klibbalen, som beskrivs här, är den variant som dominerar i södra Sverige. Den är ett ovanligt alléträd i Skåne, liksom i övriga Sverige. Al har framförallt planterats vid vägar där omgivande mark varit fuktig. Klibbalen är det alléträd som trivs allra bäst i fuktiga förhållanden. Berättelser finns om vägar som omgavs av så sankna marker att alplantor fick sättas i trälådor för att inte omedelbart flyta bort. De snabbväxande rötterna bidrog till att hålla vägen på plats. När al står tätt, till exempel i alkärr, blir stammen rak med en jämbred och långsträckt krona. Som friväxande alléträd kan man likna alen vid en gammal ek med kraftiga grenar samt en välvd, bred krona. Alen blir sällan mer än 20 meter hög med en ålder på cirka 100–120 år. Klibbalen har fått sitt namn från

Allén på bilderna finns på gården Rosentorp i nordöstra Skåne.

bladen och knopparna som är klibbiga när det är fuktigt i luften. Klibbalens blad är näringsrika och spetsen på bladen är ofta inbuktad. Bladen spricker ut sent och får ingen höstfärg utan trillar av när de fortfarande är gröna. Den tidiga lövfällningen av gröna blad gör att löven har mycket näring kvar och blir därmed jordförbättrande. Även rötterna är markförbättrande. De har en speciell egenskap i form av att de, i symbios med strålsvampar, kan tillgodogöra sig luftens kväve. Fåglar som lever av frön kan dra nytta av alen, eftersom kottarna öppnas vintertid och fröna släpps ut.

Den populära almen

(Ulmus glabra)

Almen har varit ett av de vanligaste alléträden i Skåne. Linné skriver om almen under sin Skånska resa år 1749 och beskriver den som lättetablerad och vanlig i byarna. Almen har en förmåga att utvecklas bra under mycket skiftande förhållanden. Eftersom de äldsta alléerna ofta var planterade med träd upptagna i trakten är det logiskt att almen blev ett karaktärsträd. Almen är ett resligt träd med uppåt växande grenar, genomgående stam och en vid kupolformad lövkrona. Lövverket är mörkt grönt och bladen är sågtandade och asymmetriska vid basen. Det sista är bra att känna till om man skall jämföra almblad med lindblad. Lindens blad är symmetriska vid basen. Almbladets ovansida är sträv som en kattunga. Almen är ett stormfast träd, växer snabbt och kan bli cirka 400 år.

Almen har en tidig blomning och innan bladen är färdigutslagna är grenarna fulla av vingade frukter. Barken kan bli mycket tjock med åren och är rik på lavar i näringsrika miljöer, kanske det artrikaste av samtliga alléträd. Almen är också ett bra träd för vedinsekter och mossor. Enda nackdelen ur biologisk synvinkel är att den inte får håligheter på samma sätt som till exempel kastanj och lönn.

Det är lätt att förstå almens förträfflighet som alléträd. Tyvärr kan man inte plantera nya almträd idag på grund av almsjukan, som med stor sannolikhet kommer att drabba den nya allén. Förädling för att få fram resistenta almträd pågår och i framtiden kan Skåne förhoppningsvis åter se vitala almaller.

Alm var förr ett vanligt trädslag utmed de flesta vägar. De uppåtsträvande grenarna gör almen till ett mycket lämpligt alléträd.

→ *En almsjuk allé – en vanlig syn i Skåne under de senaste 20 åren.*

Holländsk almsjuka

Almsjuka eller holländsk almsjuka är namnet på en mycket smittsam svampsjukdom. Denna orsakas av en svamp inom släktet *Ophistoma*. Svampens sporer sprids mellan träd med almsplintborren, men även via rotkontakt med smittade träd. En almsplintborre kan färdas upp till 20 kilometer under en flygdag, vilket innebär över 20 grader och medvind. Symptomen visar sig genom att bladverket börjar gulna under högsommaren och sensommaren. Därefter vissnar bladen och grenarna dör. Om det är en aggressiv variant av sjukdomen kan trädet dö samma år. Den icke-aggressiva varianten kan trädet leva med flera år. Jordbruksverkets växtinspektion kan hjälpa till med råd.

Genom ett tvärsnitt på en smittad fingertjock gren kan man notera om trädet har almsjuka. Detta framträder som prickar längs årsringarna. Man kan se symptom på almsjuka även under barken när de så kallade kärllsträngarna missfärgas, vilket framträder som brun-violetta strimmor på veden under barken. De varma och blåsiga somrar som inledde 2000-talet medförde att almsjukan spreds lavinartat. En varm och blåsig sommar kan också innebära att almens blad blir gula av vind och torkskador eller av någon annan svampsjukdom. Därför bör man låta göra en analys för att säkerställa om det rör sig om almsjuka eller inte. Almsjukan sprids inte längre av almar som har dött av almsjuka och stått kvar på växtplatsen i mer än två år. Det kan därför finnas en möjlighet att lämna kvar almar som är döda sedan länge, såvida de inte utgör en trafikfara.

Almsjukan har funnits länge i Sverige, men en aggressiv variant bröt ut i Örups almskog på Österlen i slutet av 1970-talet. Troligtvis kom almsplintborrar med svampsporer även från Danmark vilket innebär att almsjukan angrep Skåne från två olika väderstreck. Erfarenheter från England visade att det bästa sättet att bekämpa almsjukan är att ta ned smittade träd så snabbt som möjligt. Tyvärr tog vi i Sverige inte råden från England på allvar.

Idag är almen ett ganska ovanligt alléträd. Av de 300 enkätsvar Regionmuseet har fått in, har tio personer angett

att de har en almallé. Förmodligen finns det fler, men enkäten visar att många almalléer är sjuka och på väg att ersättas.

Av de almalléer som har gått ut (dött) kan vi i enkätsmanställningen se att huvuddelen har återplanterats med lind. Ett fåtal intakta almalléer finns, och då rör det sig om yngre almträd, 30-40 år gamla. Dessa alléer borde man satsa extra på för att de skall få leva vidare. Genom att konsekvent ta ned och destruera smittade träd i omgivningen kan smittrycket minskas.

Den ståtliga asken

(*Fraxinus excelsior*)

Ask som alléträd är vanligt förekommande i blandalléer, det vill säga alléer som innehåller två eller flera trädslag. När det gäller alléer med enbart ask är det främst längs med gårdsuppfarter i norra Skåne som den återfinns. Den är nästan alltid hamlad i dessa bondealléer. Att ask ingår i blandalléer är logiskt. När alléerna planterades var landskapet betydligt sankare och fuktigare än idag. På denna typ av mark trivs asken väl, förutsatt att den är tillräckligt näringsrik. I godsalléer, där man i första hand planterat de stora och ståtliga svenska lövträden, hade asken en given plats.

Egentligen borde asken ha varit mer vanlig som alléträd, eftersom löven är mycket näringsrika. Asken förekom ofta i ängarna där den hamlades kontinuerligt. Den har dessutom en historisk bakgrund från den fornnordiska mytologin. Kanske är det helt enkelt de lokala förutsättningarna som har medfört att asken enbart ingår som en del och inte i en hel allé.

Askens storlek gör att allékänslan blir påtaglig även vid en bredare väg. Som de flesta andra lövträd, har asken ett vidsträckt, ytligt rotsystem och den bildar både stubb- och rotskott. Många anser att asken är det vackraste och mest

uttrycksfulla trädet under vinterhalvåret. Skotten är korta, breda och tillplattade med kolsvarta knoppar på hanträden och stora hängen på honträden. En del förväxlar ask- och rönnlöv, men askens löv är ljusare och större. Asken kan bli över 250 år.

En anledning till att asken inte är så populär som alléträd kan bero på att löven slår ut sent på våren och faller av vid första nattfrost. Nattfrost är anledningen till att bladen inte slår ut förrän i juni. Det finns fördelar med asken som alléträd. Den korta perioden med löv innebär att vägbanan inte skuggas vår och höst. Detta för med sig att den hålls torrare jämfört med de flesta andra allékantade vägar.

De första två åren växer asken långsamt. Vid gynnsamma förhållanden har asken synnerligen snabb tillväxt och talesättet att ”det sprutar upp askar ur marken” äger en riktighet. Asken är ett träd med en hög, välvd, gles och ljusgrön krona. Trädet kan bli upp till 30 meter högt och blir också omfångsrikt. Asken är liksom almen viktig för många lavar. Till och med på unga träd kan det finnas rödlistade arter. Asken har rikbark, det vill säga bark med ett högt pH. Trädet är extra värdefullt om det har hamlats, eftersom barken då blir grov och samtidigt porös. Asken är en bra livsmiljö även för vedinsekter och mossor.

Den speciella björken

(Bétula pendula - vårtbjörk, Bétula pubéscens - glasbjörk)

I Sverige finns det två vanliga arter, vårtbjörk och glasbjörk. Vårtbjörken dominerar i Skåne. Trädet är inte långlivat och blir sällan över 100 år. Glasbjörk blir bara 50 till 75 år. Björkalléer förekommer i hela Skåne, i såväl enarts- som blandalléer. Vanligast är björk i enartsalléer. Här gör den sig också bäst eftersom dess form, blad och utseende skiljer sig från andra lövbärande träd.

Björkalléer är relativt lätta att etablera och i början är tillväxten god, med årsskott på upp till en meter. På 20 år kan vårtbjörken ha nått en höjd på omkring 15 meter och efter 60 till 80 år har den nått full storlek. Vårtbjörken trivs i torr och näringsfattig jord medan glasbjörken är mer knuten till fuktig mark. Att förflytta björkträd långt ifrån dess ursprungliga klimat (proveniens) är mindre lyckat.

Hos björken slår bladen ut tidigt, samtidigt med blomningen. Björkens näringsvätska kallas för björksav. Den är rik på kalium och andra mineraler och innehåller minst åtta olika sockerarter, ett antal aminosyror samt möjligen antioxidanter. I Norden finns uppgifter om att man gav kreaturen björksav på vårvintern för att hjälpa dem att överleva den sista tiden fram till ett nytt bete fanns att tillgå. Även insekter gillar björksav och behöver den för att överleva under tidig vår, då det finns få utslagna blommor med nektar. Insekterna lever också på och i de olika tickor som kan förekomma på björk. Björk är det trädslag efter ek som är viktigast för skalbaggar. Insekterna är i sin tur viktiga för vissa fågelarter till exempel hackspettar, som äter insekter i tickor och ved.

De flesta björkalléer som finns idag är inte hamlade men det är troligt att även björkallén har hamlats. Detta gäller åtminstone i norra Skåne där det än idag finns gamla hamlade björkar kvar i betesmarkerna. Förr var björken ett populärt träd att hmla och den blev ett viktigt träd i ängsmarken för lövtäkt.

Björk är mycket känslig för påkörningsskador och en skada på barken kommer att påverka trädet livet ut. En barkskada medför stor risk för en framtida lucka i allén.

Björkalléer förekommer i hela Skåne. Denna finns vid en gård i sydöstra Skåne.

← *Askallén leder besökaren till Trolle-Ljungby slott i nordöstra Skåne. I godsmiljöer har ask ofta använts.*

Den pelarlika boken

(*Fagus sylvatica*)

Bokallén är mycket ovanlig, inte bara i Skåne utan i hela Sverige. Det lär inte ha funnits fler bokalléer längre tillbaka i tiden. Den största anledningen är troligtvis att den är svår att etablera som alléträd. Naturligt växer boken upp i skugga. Den är mycket känslig för frost och torkar lätt ut vid blåsiga förhållanden. Boken är också känslig för uttorkning av rotsystemet, som är ytligt. Vid torrt och soligt väder kan rötterna bli brända och i värsta fall göra att trädet dör. Det ytliga rotsystemet gör boken extra känslig för jordbearbetning, saltning, dikning och markpackning. Bokalléer är lämpligast i skuggiga miljöer, till exempel längs en vägsträcka som gränsar till en skog eller en park.

Om boken skulle klara alla dessa svårigheter, blir det ett mäktigt alléträd med ett härligt lövverk. Särskilt vid lövsprickningen får bladen ett ljuvligt ljusgrönt skimmer. Bladen kan ätas råa som sallad precis när de slagit ut.

Under sommaren tar dess mörkgröna bladverk tillsammans med det vågräta grenarna och bladens jämna fördelning effektivt upp allt solljus. Boken får en pelarlik stam som i en allé blir synnerligen mäktig. Skötsel av äldre träd är minimal.

Sen vår är bästa säsong för plantering. Boken växer långsamt de första åren och blir i allmänhet 120 till 160 år.

Historiskt sett är boken mest känd som ollonbärande och därmed lämplig mark att hålla svin på. Bokens frö är rika på olja och i exklusiva mataffärer säljs bokollonsmör som en delikatess. Fröna äts också av många djur, såsom ekorrar, möss, nötskrikor och finkar.

Gamla bokträd hyser många svampar. En svamp som lever på stammen är parasitpindelskinn som livnär sig på en alg, trädgröna, som också växer på bokträd. En svamp som är farlig för boken är fnöskticka. Det finns ett flertal svampar som lever med boken, de så kallade mykorrhizasvamparna. Detta är bland annat grönriska, bokkremla och kantarell. De hjälper trädet att ta upp vatten och näring och får tillbaka socker. En hyresgäst som återfinns i spetsiga små hus på bokens blad är bokgallmygga.

Ek – trädens kung

(*Quercus robur*)

Eken kan ses som trädens konung. Den lever länge och får ofta en kraftig stam och en gigantisk krona. Trädets latinska namn *Quercus* betyder makt eller kraft och *robur* betyder robust eller stark. Eken är vanligare som alléträd än boken, men fortfarande ett ovanligt alléträd. I landskapen Blekinge, Sörmland och Östergötland är den mer vanlig.

En anledning till dess sparsamma användning som alléträd kan vara det faktum att löven bryts ned långsamt. Eken har också ett anseende om sig att växa långsamt och vara svåretablerad, vilket är en sanning med modifikation. Efter 50 år har eken nått en höjd på runt 20 meter. Eken kan nå en höjd av omkring 30 meter, men blir sällan över 25 meter. Ekens grenar är känsliga för störning. De dör i konkurrens med grenar från andra träd. Höstplantering är att föredra. Ek bör inte planteras med bar rot.

Eken har flera fördelar som alléträd. Den är salt- och vindtålig, långlivad och den har ett djupgående rotsystem som gör att den är mindre känslig för jordbearbetning än andra alléträd.

Ekens blad är hårda och blåser lätt av vägbanan, som inte blir våt och hal. Kronan kan lyftas upp i vägrummet utan att den arkitektoniska utformningen förändras.

Nyplanterad ekallé vid Hanaskogs herrgård i norra Skåne.

← Bokallén vid Torups slott är en av få bokalléer i Skåne.

I början av tillväxten gäller det att vara noggrann med uppbyggnadsbeskrivningen. Eken har svårigheter att utveckla en genomgående huvudstam. När eken blir något äldre räcker det med en återkommande stamskottrensning under sommaren. Eken kan bli mycket gammal. Det finns exempel på ekar som man tror är över 1000 år. Barken är tjock, skrovlig och hård. Eken är ett så kallat mellanbarksträd, men det kan bli ett rikbarksträd med tiden. Stoft och damm gör den mer basisk. Eken är den art som anses fungera som livsrum för flest andra arter i Sverige. Eken är ett bra hålträd men den är inte så populär för hackspettar eftersom veden är hård. Vedinsekter trivs däremot i eken.

Sällsynta arter etablerar sig först då trädet är kring 100 år. Riktigt artrikt blir det först vid en ålder om 200 år. Eftersom ekens biologiska mångfald utvecklas långsamt, behöver den kompletteras med andra lövträd. På dessa kan olika organismer finna bo, för att så småningom flytta över till eken.

Hästkastanj med praktfull blomning

(Aesculus hippocastanum)

Hästkastanjen tillhör de vanligaste alléträden i Skåne. Den har använts i alla typer av alléer. Hästkastanjen har inte vandrat in i Sverige på naturlig väg, utan förekommer endast som planterad och förvildad. Det är ett stort träd med hög, välvd, oval krona och ett tätt lövverk. Karaktäristiskt är också de kandelaberformade uppåtböjda grenarna. Populariteten som alléträd hör säkerligen samman med den praktfulla blomningen och det täta lövverket. Här kan man verkligen tala om att färdas i en lövsal!

Kastanjen har ett ytligt rotsystem. Den är känslig för jordbearbetning, dikning, markpackning, saltskador och uttorkning av rotsystemet varma sommarkvar. Framförallt det sistnämnda kan medföra ett missfärgat bladverk under sensommaren, vilket innebär att man bör undvika att plantera kastanj i torra lägen.

Blad och kastanjer kan bli liggande på vägen. På större asfalterade vägar kan bladen orsaka halka. Har man kastanj som gårdsallé är detta inget att bekymra sig över. Ur säker-

hetssynpunkt är det viktigt att se upp med tendensen till att stora sidogrenar utan förvarning kan knäckas. Det är därför av vikt att kontrollera stabiliteten hos grövre grenar. En arborist har kunskapen att upptäcka svaga punkter.

Kastanjen är relativt lättetablerad. Viktigt att tänka på vid all beskärning är att bara göra det i den så kallade JAS-perioden, det vill säga i juli, augusti och september. Vid felaktig beskärning angrips kastanj lätt av röta. I de hålligheter som uppstår bygger ett flertal olika fågelarter gärna sina bon. Andra arter som också trivs i kastanjen är vedinsekter och blommorna är viktiga för olika typer av insekter. Trädet är inte någon bra livsmiljö för lavar och mossor, eftersom barken flagnar av då trädet blir äldre.

Lind - Adels trädslag

(*Tilia cordata*)

Linden är idag ett av de vanligaste alléträden i Skåne. Detta beror på att de utdöende almalléerna i stor utsträckning har ersatts av lind, sedan almsjukan började slå ut alléer på 1980-talet. Historiskt sätt hör linden i första hand till godsmiljön. Här förekommer den i såväl blandalléer som ensamt trädslag. I övrigt återfinns lind vid större gårdar som ensamt trädslag och som blandallé utmed landsvägarna och längs med gårdsuppfarter.

Det finns i huvudsak två varianter av lind som har använts i alléer, skogslind och parklind. Parklinden skiljer sig från skogslinden genom att den har en regelbunden krona. Detta

har medfört att den ofta använts i godslandskapet, där det tydligt skulle synas att naturen har tuktats av människan.

När det gäller plantering av såväl parklind som skogslind, finns det många olika arter och sorter. Det gäller att vara observant på att man har fått det man har beställt eftersom växtsättet kan variera kraftigt. Linden har dessutom en tydlig tendens att reagera på skiftande markförhållanden genom varierande tillväxt. Problemet kan bli särskilt påtagligt i enartsalléer av lind.

Linden blir 20 meter hög med långsam tillväxt i början, vilken ökar efterhand. Stammen kan bli mycket grov och den kraftigaste linden i Skåne finns i en allé vid Krageholms slott. Trädet, som är hamlat, har en omkrets på fem och en halv meter. Linden kan bli uppåt 800 år gammal men når normalt en ålder på 150–180 år. Kronan är välvd, omfattande, lövrik och därmed skuggbildande. Allra bäst trivs linden på näringsrika och väldränerade marker. Den är förhållandevis vindtålig och trivs i något torra lägen om jorden är kalkrik. Den har måttliga krav när det gäller ljus.

Linden har också, som många andra alléträd, beskurits och hamlats. Eftersom linden naturligt har en kort huvudstam kan det ibland vara svårt att avgöra om den varit hamlad eller inte. När linden har varit beskuret eller hamlat är det ett lavrikt träd. Blommorna är insektspollinerade till skillnad från de flesta andra träd, vilket betyder att arten blommar sent. När blommorna slår ut är bladen redan fullt utvecklade. Lindens pollen och nektar är viktiga för bin.

Vid ett rötangrepp är linden det träd som snabbast utvecklar ihålligheter. Den utgör då en god livsmiljö för vedinsekter.

← Ett fint exempel på en lövsal kan ses i kastanjeallén vid Ovesholm i nordöstra Skåne.

Lindallén hör i första hand hemma vid herrgårdar och gods. Bilden visar infartsallén till Spargodts herrgård i västra Skåne.

Den hamlade lönnallén återfinns ofta vid gårdsuppfarter i Skånes mellan- och skogsbyggd. Bild från Mölleryd, nordöstra Skåne.

Lönn- vanligast i mellan- och skogsbyggd

(Acer platanoides)

I Skåne finns både skogslönn och tysk- eller sykomorlönn. Lönnen är spridd över hela Skåne men förekommer vanligast i mellan- och skogsbyggd. Liksom många andra alléträd har lönnen ofta varit hamlad. Emellanåt kan man förväxla hamlning med det faktum att lönnen oftast får två eller tre huvudstammar. Lönnen finns i godsmiljö, utmed landsvägarna och längs med gårdsuppfarterna. Som ensamt trädslag är den vanligast i gårdsallén.

Lönnen är kalkgynnad men kan trivas i olika jordtyper om näringstillgången är god. Lönnen är mycket känslig för packad och dåligt dränerad jord. Den vill gärna ha mullrik, väl bevattnad jord. Rotsystemet är kraftigt och djupgående. Lönn är känslig för frostsprängning vilket orsakar en frostspricka på stammen. Kalkning av stammen som skydd mot värmsolen kan vara en förebyggande åtgärd.

Tillväxten är kraftig de första åren, med upp till två meter långa skott. Den är lättetablerad och kan planteras med bar rot. Lönnen blir sällan över 150 år gammal. På hösten kan lönnen få de mest praktfulla färgnyanser, som varierar från blodrött över orange till gult. Lönnens stora blad och breda oregelbundna krona ger en tät skugga.

Tillsammans med hästkastanjen är lönnen ett så kallat JAS-träd. Om beskärning ska utföras måste detta ske i juli, augusti eller september. På grund av felaktig beskärning angrips lönnen ofta av röta i grenklykor eller på andra skadade ställen. Håligheterna blir boplatser för en mängd olika fåglar. Trädet blommar tidigt och har rikligt med nektar, som är viktigt för bin och många andra insekter som har övervintrat. På lönnen trivs både lavar, vedinsekter och mossor.

Oxel – de röda frukternas träd

(*Sorbus intermedia*) och Rönn (*Sorbus aucuparia*)

Oxel och rönn ingår i samma släkte, *Sorbus*. Oxel är ett vanligt alléträd medan rönnen mycket sällan används i Skåne. Fram till första halvan av 1900-talet var oxel ett ovanligt alléträd. Det blev då på modet att plantera oxel, och ett flertal alléer anlades runt om i Skåne. Oxeln rönte stor framgång vid större gårdar och gods. Detta kan tyckas märkligt med tanke på hur mycket det skiljer sig i omfång och höjd jämfört med de andra lövträden som godsens använde.

Oxel är ett medelstort träd som når en höjd på 10 till 15 meter. Stammen kan bli grov men inte särskilt hög. Kronan är regelbunden, vilket säkert var eftersträvsvärt hos dem som planterade trädet. Oxelns kvastlika krona kräver inte mycket skötsel. Trädet växer långsamt och når sällan över 100 år. Oxeln är tork- och vindtålig, vilket är positivt på den skånska slätten. Den kräver god tillgång på näring. Den är salttålig vilket gör att den ofta har använts i kustnära lägen. Oxel kan planteras med bar rot. Oxel har inte vandrat in i Sverige på naturlig väg, utan förekommer endast som planterad och förvildad.

Oxeln har flera egenskaper som tilltalar många i form av en omfattande blomning av gräddvita blommor i maj-juni och röda frukter på hösten. Frukterna hänger dessutom kvar över vintern, vilket många fåglar har nytta av. Även blommorna är viktiga för den biologiska mångfalden. Trots att de luktar illa lockar blommorna till sig en rad insekter. Oxel anses oftast vara ett mindre intressant träd vad det gäller förekomst av lavar. Ibland kan man dock finna några få arter i stor mängd. För den ovane kan det vara svårt att skilja oxelblad från ekblad. Till skillnad från ekbladen är oxelns blad mycket fint sågtandade i kanten och gråaktigt filtudna på undersidan.

Rönnen är ovanlig som alléträd, men förekommer i landets norra delar där få alternativ finns. Trädet blir 10 till 12 meter högt med uppåtsträvande grenar och regelbunden krona. Trädet är stormfast tack vare ett djupgående rot-system och det tål också snöbelastning. Den är anspråkslös vad det gäller jordtyp och klarar sig på torr och mager

Oxelns kvastlika krona gör allén till mycket jämn, med ett härligt lövvalv.

jord, men trivs bäst i näringsrik jord. Tillväxten är snabb de första 20 åren men trädet blir sällan äldre än 80 år. Rönnen har samma naturvärden som oxel. De sura rönnbären uppskattas av en mängd fåglar och frukterna hänger kvar över vintern. Eftersom stammen sällan blir grov och fårig är lavfloran oftast artfattig.

Vitpil - lätt att etablera

(Salix alba)

Pilar och pilevallar är kanske det som folk i Sverige allra mest förknippar med Skåne. Pil är dock inget karaktärsträd för hela Skåne, utan ett träd som främst hör till slätten. Pilplantering i rader har förekommit i Skåne sedan 1600-talet, men troligtvis fick den sitt stora genombrott under 1700-talet. Huvudanledningen till pilplanteringen var den enorma skogsbristen i Skåne. Jorddriften under 1700-talet är vida omtalad och flera beskrivningar finns av hur Skånes landskap delvis var täckt av flygsand. Ett av de värsta exemplen var Falsterbo kyrka, som höll på att begravas av flyg-

sand. Det finns även beskrivningar om hur det kunde ligga en halv meter sand på de stora vägarna, vilket säger en hel del om jorddriftens problem. Linné förespråkade pilplantering under sin Skånska resa 1749 och berömde dem som redan hade planterat pil. Framförallt på jordvallarna kunde pilen binda jorden och förhindra den från att driva iväg. Genom att plantera pil längs med vägar och på jordvallar åstadkoms läskydd som stoppade upp vindarna och jorddriften. Pilen är ett karaktäristiskt träd för bondelandskapet och förekommer i princip inte i adelns alléanläggningar.

Pilen blev populär tack vare dess lätta etablering och god tillgång till växtmaterial. Man kan kapa av en pilgren och sätta ner den direkt i fuktig jord och få den att ta sig. Alternativt kan man sätta ned den i vatten, till exempel i en bäck, så att den får rötter innan planteringen. Lämplig tid att plantera pilstörar är på senvintern. Pilen är vattenkrävande och bevattning i samband med plantering är därför extra viktig. Vitpilen trivs bäst i ganska näringsrik jord, men tål inte konkurrens.

Bristen på material till hägnader och ved gjorde att man alltid hamlade pilen. Pilgrenarna kunde flätas samman till en gärdesgård uppe på jordvallen och utgjorde på så vis en förstärkning av den. Grenarna användes även till korgflätning och djurfoder.

Hamlingen utfördes med olika intervall beroende på vilken nytta man hade av pilens grenar. Vid nyhamling gör man första hamlingen fem till sju år efter planteringen, när stammen nått mansarms tjocklek. Den andra hamlingen bör utföras så att grenarna beskärs en liten bit ovanför grenkragen. Det fortsatta tidsintervallet för hamlingen kan gärna anpassas efter lokala traditioner.

Det finns exempel på pilar som inte har hamlats, framförallt i alléer. Friväxande pil blir 15 till 20 meter hög och kronan kan bli 10 till 15 meter bred. Vitpil har silkeslångblå blad med gråvit glans. Den blommar i maj till juni.

Pilen ses av många som ett karaktärsträd för den skånska böljande slätten. Sanningen är att dagens skånska pilar enbart är en spillra av hur det en gång sett ut. Bilden nedan dominerar alltför ofta jämfört med den vackra pilallén överst.

Den snabbväxande poppeln

(*Populus*)

Poppel är ett ovanligt alléträd i Skåne idag. Den förekommer mer i läplanteringar och sorten som då används är pyramidpoppel (*P.nigra 'Italica'*). Detta pelarformade träd används också i alléer vid de holländska kanalerna och i Frankrike. I de skånska alléerna är det i huvudsak svartpoppel (*P. nigra*) som har använts. Liksom pilen hamlades poppeln och det kan vara svårt att se vilket trädslag det handlar om. Till skillnad från pilen finns det beskrivningar av poppel i slotts- och herrgårdsalléer. Detta kan tyda på att poppeln emellanåt även var friväxande. Linné kallade svartpoppeln för ”poppepil”. Poppel är inget inhemskt träd, men har troligtvis funnits som alléträd under mycket lång tid. Anledningen till att poppelallén är ovanlig idag är oklar.

När poppeln har tagit sig är den snabbväxande på samma sätt som pilen. Årsskott på två meter är inte ovanligt. Som friväxande kan den nå den ansenliga höjden av 30 meter och upp till 20 meter i bredd. Nackdelen med poppeln som friväxande är en högre grad av grenrensning än normalt. Dessutom kan rotsystemet tränga sig in i vattenledningar. Svartpoppel skjuter normalt sett inga rotskott. Poppel trivs generellt bäst i näringsrik och fuktighetshållande jord. Några arter, till exempel vit- och gråpoppel, har lägre krav på jorden.

En intressant strategi, som ibland förs fram, är att plantera poppel utanför den egentliga allén. Eftersom poppeln är så snabbväxande åstadkoms på kort tid ett vindskydd. Vid Vrams Gunnarstorp finns en dubbel dubbelallé, det vill säga två trädraderna på vardera sidan om vägen. Samtliga grova träd i ytterraden är poppel. Var det kanske så att dessa från början var ämnade som läplantering, men att de sedan har fått stå kvar?

De blommande fruktträden

Under andra halvan av 1800-talet och början på 1900-talet börjar man plantera fruktträdsalléer i Skåne, huvudsakligen päron och äpple. Initiativtagare samt inspiratörer var Hushållningssällskapet och länsträdgårdsmästarna. Körsbär och plommon var betydligt ovanligare. Hushållningssällskapet bidrog med rådgivning och ekonomiskt stöd. Ideerna kring fruktträdsplantering hämtades i huvudsak från Tyskland, där man under flera hundra år hade planterat fruktträd utmed vägarna. Man såg nyttan av att utnyttja vägrenen till odling av frukt.

Man skulle kunna ha tänkt sig att fruktträdsalléerna planterades där det tidigare funnits fruktodlingar, det vill säga på Österlen, i nordöstra Skåne samt i trakterna kring Båstad. Så blev inte fallet, utan istället planterades de flesta fruktträdsalléerna i det sydvästra hörnet av Skåne. Under andra halvan av 1800-talet och framförallt de första årtiondena på 1900-talet, planterades över 10 000 fruktträd i alléer. Fruktträdsalléer planterades inte vid godsen, men vid både mindre och större gårdar och blev likställda med de stora lövträdsalléerna i status.

Samtliga fruktträd spelar en roll för den biologiska mångfalden, eftersom deras blommor och frukter är viktiga för insekter, fåglar och andra djur. Även fallfrukten spelar en stor roll för exempelvis fjärilar. De flesta fruktträdsalléerna tynar idag bort, främst på grund av hög ålder. Det är därför viktigt att åter börja plantera fruktträdsalléer. Man bör dock tänka på att fruktträd kräver regelbunden beskärning. De har definitivt en plats som alléträd i Skåne och i blomningstiden är de särskilt tilltalande.

Äpple (*Malus domestica*)

Hushållningssällskapet rekommenderade användning av 'Belle de Boskop', 'Cox's Orange' och 'Maglemer', med flera. Dessa är exempel på vanligt förekommande sorter.

Om äppleträdet inte beskärs kontinuerligt, mellan vart tredje och vart fjärde år, kommer kronan att bli för tät. Detta är till stor nackdel av flera olika orsaker. En tät krona släpper inte in så mycket ljus. Risken för snö- och vind-

Körsbärsallén är härlig i blomningstid.

brott ökar. Äpplen är ljuskrävande och trivs bäst i ganska näringsrik jord.

Vill man bevara en äldre äppellällé, som inte har skötts på flera år, måste man restaureringsbeskära den. En korrekt utförd beskärning förlänger utan tvekan livet på äppleträden.

Päron (Pyrus communis)

Hushållningssällskapet rekommenderade användning av bland annat 'Bonne Louise', 'Noiveau Poiteau' och 'Gråpäron', vilka alla har en kraftig och upprätt form och passar bra som alléträd. För att träden ska trivas bör marken vara lerhaltig, väl-dränerad och kalkrik, minst pH 6,5. Päronträdet är vindtåligt eftersom det har ett djupgående rot-system. Skötselinsatsen består i huvudsak av borttagande av konkurrerande huvudskott samt hängande grenar.

Fågelbär (Prunus avium)

Man brukar säga att fågelbär är stamformen till de odlade, söta körsbärssorterna. Trädet kan bli 20 meter högt med en oregelbunden krona på äldre träd som ibland påminner om ekens kronstruktur. Körsbär har sin främsta tidpunkt när den blommar i maj med ett sagolikt stort hav av vita blommor. Frukterna är mogna när de är svartröda eller helt svarta och på hösten skiftar bladen i guldgult och rött. Hushållningssällskapet rekommenderade bland annat 'Allmän gul biggarå' och 'Hedelfinger'.

Körsbär är idag ovanligt som alléträd och har heller ingen särskild historia som vanligt förekommande alléträd. Kanske är det de höga etableringskraven som har avskräckt. Marken måste vara näringsrik med ett pH på minst 6,5. Körsbär är känslig för skuggiga lägen samt packad och dåligt dränerad jord. Beskärning skall ske i JAS-perioden det vill säga juli-september. Om den väl klarar av alla dessa krav så krävs en uppbyggnadsbeskärning som prioriterar en eller flera huvudstammar och att man successivt höjer kronan. Äldre körsbär kräver dock ringa beskärning. Trädet växer snabbt upp till 40-årsåldern.

Plommon (Prunus domestica)

Plommon är det fruktträd som användes minst i alléerna. När det användes rekommenderade Hushållningssällskapet sorterna 'Hackman' och 'Sviskonplommon'. Plommon trivs i soliga, varma, väl-dränerade lägen, dock inte alltför torrt.

Blandallé

Sist i genomgången av olika trädslag kommer vi till blandallén, det vill säga en allé med två eller flera trädslag. Blandallé har inget att göra med olika ålder på träden. Att plantera flera trädslag i en allé var förr betydligt vanligare än idag. Från det att de första alléerna planterades på 1600-talet eller tidigare och in på 1900-talet, var det vanligt att gräva upp unga träd i närheten av platsen för den tänkta allén. Man fick därmed ett växtmaterial som var karaktäristiskt för trakten och en variation av trädslag i allén.

Vid planteringstillfället kan det ha varit svårt att hitta tillräckligt många kvalitativa alléträd av en sort. Varierande jordförhållanden och markfuktighet gjorde det lämpligt att använda olika trädslag på en och samma allésträcka. Idag har man en tendens att bortse från detta och planterar endast ett trädslag.

Från början var det endast ett fåtal större godsägare som hade råd att köpa in alléträd från plantskolor i till exempel Holland. Först under 1900-talet blev det möjligt för gemene man att handla träd på plantskolor.

Den biologiska mångfalden gynnas av att olika trädslag planteras. Det bästa är då att enligt traditionen ta träd från närliggande skogar. Om inte detta görs bör de inköpta plantorna ändå tydligt reflektera trädskiktet i trakten. Möjligheten för en hög biologisk mångfald ökar, om det finns en koppling till intilliggande trädskikt. Anledningen är att avstånden som de flesta arter rör sig över är korta. Blandallén ger en större variation av livsmiljöer för växt- och djurliv i allén, vilket gynnar flera arter. Risken minskar dessutom betydligt för att hela allén skall slås ut, om träden skulle drabbas av sjukdom. Många sjukdomar är artspecifika, vilket innebär att de bara drabbar ett trädslag. Almsjukan är ett sådant exempel.

Genom att ta reda på hur olika trädslag ser ut, är det oftast inga problem att plantera flera trädslag i en allé. Det kan snarare bli en spännande och mer levande allé.

Positiva exempel och kompromisser

Ibland beskrivs kulturmiljövärden och naturvärden som två olika läger med minerade fält emellan, men så är inte fallet. Har man kunskap och respekt för det tvärvetenskapliga perspektivet är alléskötsel oftast inget större problem. Där det förekommer konflikter finns det oftast en möjlighet att kompromissa om man ser till helheten.

Friväxande eller hamlade träd

Hamling av träd har en stark tradition i nordöstra Skåne, där det än idag finns äldre hamlade alléträd kvar. Det handlar oftast om ask och lönn, men även andra trädslag har använts. I övriga Skåne har man också hamlat träd, men det finns områden där historisk förankring saknas. Ett undantag finns och det är pil som hamlats på slätten tack vare statens påbud. Alm, som har varit ett vanligt alléträd på slätten, har inte hamlats i någon större utsträckning.

Rådet blir att hamla nyplanterade alléer i de trakter där detta är tradition. Ur naturvårdssynpunkt är det mycket positivt med hamlade alléer eftersom de flesta trädarter på sikt uppnår en högre biologisk mångfald som hamlade jämfört med friväxande. Hamling av träd innebär att hålligheter skapas på sikt som är lämpliga miljöer för insekter, fåglar och andra djur. Ur trädvårdssynpunkt skall man vara med-

En mycket positiv naturvårdsåtgärd är att lämna döda eller döende träd i allén. Detta är också positivt för kulturmiljön eftersom allén annars får en lucka.

veten om att all beskärning medför en skada på trädet. Att studera litteratur om hamling är mycket viktigt innan man börjar. En korrekt beskärning minimerar skadan.

Döda eller döende träd i allén

Många upplever att den största konflikten mellan kulturmiljövård och naturvård är döda eller döende träd i allén. Erfarenheter visar att detta problem oftast förstoras upp. Det är vanligt att man redan har bestämt sig innan diskussionen startar och då kan man aldrig uppnå en kompromiss. Det finns flera olika valmöjligheter som måste avgöras från fall till fall. Det är viktigt att se till helheten i landskapet.

Vi rekommenderar därför att i första hand spara träd som är döende eller döda så länge som de inte innebär en fara för förbipasserande trafikanter. En varsam reducering av kronan är ofta den bästa lösningen för både träd och trafikanter.

Ur naturvårdssynpunkt är dessa träd de absolut viktigaste för lavar, insekter, fåglar och andra små djur som finns i närområdet. Döende och döda träd som lämnas i fred är ovanliga i dagens landskap och varje träd som sparas har viktiga funktioner att fylla och är därför av stort värde. För kulturmiljön är det betydligt bättre att träden får stå kvar än att de tas bort vilket skapar en lucka i allén. Ur trädvårdssynpunkt är trafikanternas säkerhet viktigast.

I andra hand kan döda eller döende alléträd sparas som två till fem meter höga stubbar genom att kapa av deras

topp. Höjden på stubben beror lite på var eventuella håligheter finns. Se till att trädet kapas minst 35 cm ovanför en hålighet så att den förblir sluten.

Om det topphuggs och får stå kvar i allén kan insekter och fåglar fortsätta att använda trädet ytterligare en tid. Detta är en bra naturvårdsåtgärd eftersom chansen att de hinner flytta eller sprida sig till ett annat likvärdigt träd, ökar rejält under tiden. För kulturmiljön är det ett godtagbart förslag då det gäller äldre alléträd. En viktig beståndsdel i det arkitektoniska är stammen och så länge denna får vara kvar undviker man luckor som stör helheten. En allé som till sist i huvudsak består av högstubbar är negativt för kulturmiljön. Ur trädvårdssynpunkt är det viktigt att ta hänsyn till trafiken.

I tredje hand kan stammen sparas genom att ställas mot ett annat träd. I sista hand kan stammen läggas i kanten av angränsande åker eller betesmark. Platsen för detta bör vara i ett solbelyst läge.

Stammen, som är en värdefull livsmiljö, behålls på platsen och insekter och lavar får en chans att förflytta sig till ett annat lämpligt träd i närheten. Värdet av denna naturvårdsåtgärd är mycket större än de pengar som fås av att istället låta träden flisas. För kulturmiljön är detta ett bra förslag.

Till sist kommer man till en återvändsgränd och tiden är inne att plantera en ny allé. Ett alternativ är att plantera en ny allé samtidigt som man glesar ut den gamla allén. Det

En allé som drabbats av almsjuka. Försök att spara träd i allén gjordes från början. Till sist var det inte längre en allé, och en ny askallé planterades. Ett bra val eftersom askallén också kommer att bli stor och mäktigt. Glöm inte att spara de gamla stammarna på annan ljusöppen plats i närheten. ovan.

← *Om du har möjlighet, gör som på bilden! Spara de grova stammarna, som absolut måste tas ner, upprättstående i öppen miljö nära allén. Det förlänger livet för många arter som då får en chans att flytta till ett annat lämpligt träd i närheten, längst t v.*

← *Plantering av nya träd samtidigt som den gamla allén får stå kvar medför ingen drastisk förändring i landskapsbilden under förnyelseprocessen.*

finns nästan alltid valmöjligheter som noga behöver analyseras innan en återplantering sker. Det handlar egentligen om en sammanvägning av de tidigare punkterna om döda och döende träd.

Vilket trädslag skall jag plantera?

Val av trädslag är en viktig fråga att beakta vid såväl nyplantering som återplantering.

Ur kulturmiljösynpunkt är det självklart att välja samma trädslag som tidigare. Här gäller det även att sköta allén som tidigare, det vill säga, har det varit en hamlad allé, hamla även den nya allén.

Hur väljer man trädslag i en helt ny allé? Detta är också en aktuell fråga för samtliga ägare av en före detta allé. Svaret blir att studera traktens övriga alléer. Är det något trädslag som är karaktäristiskt? Studera också träd på dina egna marker. Vilka träd trivs här? Det är viktigt för helheten att inte välja något främmande trädslag som påtagligt kommer att påverka landskapsbilden.

När det gäller alm kan man försöka ta reda på om det funnits ett annat trädslag innan allén planterades. Om det inte fanns någon allé innan bör man välja ett trädslag som fyller det syfte som almen hade. Ofta var det att på ett mäktigt sätt visa vägen och ge skugga. Välj då ett trädslag som också är mäktigt med ett liknande växtsätt. Ur naturvårdssynpunkt bör man tänka på att välja en äldre inhemsk trädsort. De trädarter som naturligt växer i vårt land och inte har förts hit av människan är de som insekter, växter och djur är anpassade till sedan en lång tid tillbaka. Plantera gärna en blandallé med inslag av ek eller blommande, fruktbarande träd som gynnar livet i allén.

Ur trädvårdssynpunkt är det bästa att plantera träd som inte behöver beskärning. Det innebär pelarformade träd. Egentligen är ovanstående fråga nästan omöjlig att besvara för trädvårdaren. Den kräver så många motfrågor. Är det fuktigt, saltas vägen eller blåser det mycket? Förståelsen och respekten för alléns kulturhistoria och biologiska mångfald innebär att trädvården accepterar de traditionella trädslag och former som använts i den skånska allén.

Alléer i Skåne ur ett historiskt perspektiv

Kartmaterialet beskriver alléernas historia under 200 år.

Följande historiska kartor ligger till grund för redovisningen:

Skånska rekognoseringskartan	grön färg	1812-1820
Generalstabskartan	blå färg	1860-1869
Häradskartan före detta Malmöhus län	Röd färg	1910-1915
Häradskartan före detta Kristianstads län	Röd färg	1926-1934

- Arup, U m.fl. 1997. *Skyddsvärda lavar i sydvästra Sverige*. Lund.
- Bengtsson, R m.fl. 1996. *Svenska landsvägsalléer*. Stad och Land nr. 140. Alnarp.
- Blomberg, P och Billqvist, M. 2003. *Skånska jätteträd: deras förekomst, betydelse och historia*. Naturskyddsföreningen i Skåne. Lund.
- Burman, G. 1957. *Prospecter af åtskillige märkvärdige Byggnader, Säterier och Herre-Gårdar uti Skåne*. Malmö.
- Chinery, M. 1993. *Insekter i Europa, en fälthandbok*. Stockholm.
- Dahlberg, E. 1926. *Suecia antiqua et hodierna*. Stockholm.
- Ehnström, B. 2002. *Insektsnag i bark och ved*. Artdatabanken. Uppsala.
- Emanuelson, U m.fl. 2002. *Det Skånska Kulturlandskapet*. Naturskyddsföreningen i Skåne. Lund.
- Gerell, R. 1998. *Alléernas betydelse för hotade vedinsekter. Rekommendationer för skötsel av alléer med hänsyn till den biologiska mångfalden*. Lund.
- Gunnarsson, A. 1987. *Fruktträdsallén*. Alnarp
- Hansson, M. 1997. *De skånska trädgårdarna och deras historia*. Lund
- Holmåsen, I. och Moberg, R. 1982. *Lavar – En fälthandbok*. Stockholm.
- Holmåsen, I. och Hallingbäck, T. 1981. *Mossor – En fälthandbok*. Stockholm.
- Holmåsen, I. och Ryman, S-G. 1984. *Svampar – En fälthandbok*. Stockholm.
- Holmåsen, I. 1989. *Träd och buskar. Nordeuropas vildväxande arter*. Stockholm.
- Jensen, B. 2004. *Nordens däggdjur*. Stockholm.
- Johansson, A. 2003. *Evighetsträdet i Lund*. Trädbladet nr 4.
- Jordbruksverket. 1994. *Träd i odlingslandskapet*. Jönköping
- Jordbruksverket. 2001. *Hamling och lövtäkt*. Jönköping
- Linnaeus C. 1749. *Skånska resa*. Redigerad och återutgiven 1975. Stockholm
- Länsstyrelsen Södermanlands Län. 1986. *Alléinventering i Södermanlands län*. Nyköping.
- Nilsson, S-Å. 2002. *Slotten och landskapet*. Värnamo
- Nitare, J. 2000. *Signalarter – Indikationer på skyddsvärd skog*. Flora över Kryptogamer. Skogsstyrelsen. Jönköping.
- Persson, B. 1996. *Vägen till allén*. Sveriges Lantbruksuniversitet. Alnarp.
- Samuelsson, J och Ingelög, T. 1996. *Den levande döda veden*. Artdatabanken och Naturvårdsverket. Uppsala.
- Sjöbeck, M. 1964. *Lövskogen och människan*. Den odlade bygden. Naturskyddsföreningens årsbok. Årg. 55(1964). Stockholm.
- Sjöbeck, M. 1966. *Vång och utmark i Skånes skogsbygd*. Människan och naturen. Naturskyddsföreningens årsbok. Årg. 57 (1966). Stockholm.
- Sjöbeck, M. 1936. *Skåne*. Stockholm
- Skånes Hembygdsförbund. 2001. *Skånska godsmiljöer*. Lund
- Staav, R och Fransson, T. 1987. *Nordens fåglar*. Stockholm.
- Trellid, H. 1996. *Den Skånska allén: en del av kulturlandskapet under ständig förändring*. Länsstyrelsen i Kristianstad län. Kristianstad.

Litteraturförteckning

- Andersson, S. 2001. *Blomdofter i dagfjärilars födosök och pollination*.
- Arup, U m.fl. 1997. *Skyddsvärda lavar i sydvästra Sverige*.
- Bengtsson, R m.fl. 1996. *Svenska landsvägsalléer*. Stad och Land nr. 140.
- Berefelt, G. 1965. *Svensk landskapskonst*.
- Blomberg, P och Billqvist, M. 2003. *Skånska jätteträd: deras förekomst, betydelse och historia*. Naturskyddsföreningen i Skåne
- Burman, G. 1957. *Prospecter af åtskillige märkvärdige Byggnader, Säterier och Herre-Gårdar uti Skåne*.
- Chinery, M. 1993. *Insekter i Europa, en fälthandbok*.
- Dahlberg, E. 1926. *Suecia antiqua et hodierna*.
- Ehnström, B. 2002. *Insektsnag i bark och ved*. Artdatabanken.
- Emanuelson, U m.fl. 2002. *Det Skånska Kulturlandskapet*. Naturskyddsföreningen i Skåne
- Gunnarsson, A. 1987. *Frukttträdsallén*.
- Hansson, M. 1997. *De skånska trädgårdarna och deras historia*.
- Holmåsén, I. och Moberg, R. 1982. *Lavar – En fälthandbok*.
- Holmåsén, I. och Hallingbäck, T. 1981. *Mossor - En fälthandbok*.
- Holmåsén, I. och Ryman, S-G. 1984. *Svampar - En fälthandbok*.
- Holmåsén, I. 1989. *Träd och buskar. Nordeuropas vildväxande arter*.
- Jensen, B. 2004. *Nordens pattedyr*. Prisma.
- Johansson, A. 2003. *Evighetsträdet i Lund*. Trädbladet nr 4.
- Jordbruksverket. 1994. *Träd i odlingslandskapet*.
- Jordbruksverket. 2001. *Hamling och lövtäkt*.
- Linnaeus C. 1749. *Skånska resa*. Redigerad och återutgiven 1975.
- Länsstyrelsen Södermanlands Län. 1986. *Alléinventering i Södermanlands län*.
- Nationalencyklopedin, 2003.
- NaturCentrum/Calluna AB 2002. *Natur- och kultur vid Tinnerö: Områdesbeskrivningar*.Pdf.
- Nilsson, S-Å. 2002. *Slotten och landskapet*.
- Nitare, J. 2000. *Signalarter – Indikationer på skyddsvärd skog. Flora över Kryptogamer*. Skogsstyrelsen.
- Persson, B. 1996. *Vägen till allén*. Sveriges Lantbruksuniversitet.
- Samuelsson, J och Ingelög, T. 1996. *Den levande döda veden*. Artdatabanken och Naturvårdsverket.
- Sjöbeck, M. 1927. *Bondskogar, deras vård och utnyttjande*. Skånska folkminnen.
- Sjöbeck, M. 1964. *Lövskogen och människan*. Sveriges Natur, årsbok.
- Sjöbeck, M. 1936. *Skåne*.
- Skogsstyrelsen. 1998. *De trädbevuxna impedimentens betydelse som livsmiljöer för växt- och djurarter*. Pdf.
- Skånes Hembygdsförbund. 2001. *Skånska godsmiljöer*.
- Staa, R m.fl. 1987. *Nordens fåglar*.
- Trellid, H. 1996. *Den Skånska allén: en del av kulturlandskapet under ständig förändring*. Länsstyrelsen i Kristianstad län.
- Tidström, A. 1756. Återutgiven 1980
- Törje, A. 1955. *De skånska pilarnas historia*. Skånes Naturskyddsförenings årsskrift 1955, s 3-50.
- Vollbrecht, K. E. F. 2002. *Träd deras biologi och vård*.
- Vägverket & Regionmuseet Kristianstad. 2003. *Naturvärden i alléer*.
- Vägverket, Region Skåne. 1996. *Allévårdsplan – Skötsel och vård för samtliga alléer på det statliga vägnätet i Skåne*.
- Österman, P. 2001. *Svenska jätteträd och deras mytologiska historia*.

Internetkällor

- Bentz, P-G. *Fågelholkar och holkfåglar*.
www.falsterbonaset.snf.se/holkar.html.040429
- Handbok för vardagsekologi. *Svampodling*.
www.alternativ.nu/handbok/odling/svampodling.html.040423
- Kristianstads kommun, Barn- och Utbildningsförvaltningen.
Vatten i bäck och sjö; djur och växter.
www.buf.kristianstad.se/kick/not/bio410/2000/back_sjo/djurochvaxter.html. 040427
- www.naturvardsverket.se/index.php3?main=/dokument/natur/tips/fladder/fladder.htm. 040420
- Länsstyrelsen Kalmar Län. *Kryptogamer*.
www.h.lst.se/lansfakta/natur/mangf06.htm.040427
- Länsstyrelsen Blekinge Län. *Humlor och bin*.
www.k.lst.se/version1/miljo/naturum/humlepollinering. 040503
- Umeå Universitet. *Ny datormodell kan gynna barrskogens hänglavar*.
www.info.umu.se/Press/PressRelease.aspx?id=525. 040503
- Naturskolan i Lund. *Boken*. Naturskolebladet Nr 44:2001.
www.naturskolan.lund.se/blad/blad44.htm.041213

Kartmaterial

- Diverse otryckt kartmaterial från lantmäteriet i Kristianstad och Malmö.
- Skånska rekognoseringskartan, 1812-1820
- Generalstabskartan, 1842-1866
- Häradskartan före detta Malmöhus län, 1910-1915
- Häradskartan före detta Kristianstads län, 1926-1934
- Terrängkartan 2003

Flera personer har på olika sätt bidragit till att färdigställa alléhandboken. Till alla Er vill vi rikta ett stort Tack.

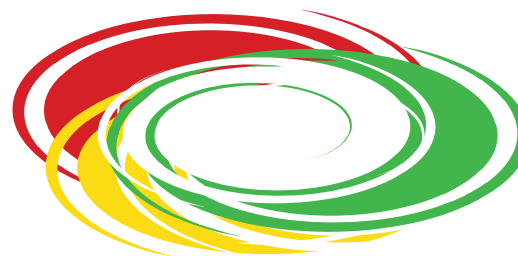
Ingemar Ahlén, Ulla Berglund, Elisabeth Dawidsson, Anders Edring, Bo Fransman, Christer Gustavsson, Anna Hadders, Eva Holmestig, Göran Lindeberg, Jörgen Nilsson, Katarina Ohlsson, Cissela Olsson, Kamilla Persson, Lars Stenpil, Annika Wuolo, personalen på Kulturarvs-IT samt samtliga alléägare i Skåne som deltagit i Regionmuseets enkätundersökning.

Foto:

Moa Karlberg:
Evelyn Thomasson
Peter Johnsen
Patrik Olsson: omslag,
Åsa Jakobsson
Anna Hadders?

Illustrationer:

Jimmy Juhlin-Alftberg efter idé av Alex Shigo
(s 54, s59, s63??)?? kolla
och efter idé av Klaus Vollbrecht (s56, s57
Adolf Kehler (s ??????)

REGION SKÅNES MILJÖVÄRDSKOMMITTÉ

**Regionmuseet
Kristianstad**